



Эхэ найхан нютагаа эд хамта мандуулаа!

БУРЯД ҮНЭН

1921 оной
декабриин 21-нээ
гарана

Бүгдэд
арадай
газетэ

1996

НОЯБРИН

23

Үблэй хин шараан
тахай
харын 13
СУББОТО
гарагай 7
№225 (19565)
Газетын сэл
хэлсэгтэ.

Мүнөөдэрэй шухала асуудал

ЮУНДЭ ЗАЛУУШУУЛНАЙ БУРЯАДААРАА ХӨӨРЭЛДЭДЭГГҮЙБ?



2
хуугаа нэн... Хэрэлдээнэй эсэс тиймэ байба бшуу. Түрэлхи хэлэн дээрээ хэрэлдэжэ хараалдажа байхала хүгшэн залуу хоёр эшээ ёһотой. Энэл даа, түрэлхи хэлэнэймнай гайхаалта хүсэн! Буряад хэлэн дээрэ ярилдахада, мүнөө сагта "моодно", тааруу гү, али үгы гү гэхэн асуудалда сар харюусана бээ. Буряад залуушууд, өөрынгоо үгтэн нүхэдтэ хандажа, нигрээ хэлэхэ дурам хүрэнэ: Түрэлхи хэлэн дээрээ хөөрэлдэжэ, тэрэндээ дуратай, үнэн сэхэ байхала хүн бүхэнэймнай оролдоо хаа, горитой ехэхэрэг бүтэхэ байгаал даа. Бидэнэй өөһэдөө түрэл хэлэнэйнгээ хүгжэлтын түлөө тэмсэггүй хаа, тэрэмнай мартагдашаха болохо. Харин тийхэдэ, "Булагаа шэргэлэн шотаг - шотаг бэшэ, угаа алданан хүн - хүн бэшэ" гэдэгтэл, хэлээ мартаһан арад - арад бэшэ. Үндэлэн хэлэмнай - манай омогорхол, түшэг тулгууримнай. Хүн бүхэн маанадта хашартайгаар тийгэжэ хэлэжэл байдаг гээд хэн нэгэн хэлэхэ. Тиймэньшье тиймэ, бишье баһа тийгэжэ хэлэнэб. Юундэб гэхэдэ, энэмнай - үнэн. Хамаг буряад залуушууд хайн найхание, элүүр энхые "Буряад үнэн" газетээрээ дамжуулан хүсөөд, амжалтатайгаар буража, ажаллажа ябахатнай болтогой гэжэ үнэнхэ зүрхэнһөө хэлэхэ байнаб.

Г. АРАБЖАЕВА,
Буряадай гүрэнэй университетэй ород хэлэ бэшэгэй факультетэй 4-дэхи курсын оюутан.

ЭНЭ ДУГААРТАМНАЙ:

Эдлүүрингээ газарта эзэн болоел!

ХУБААХА ГҮ, АЛИ ХУДАЛДАХА ГҮ?

Буряад ороной арадуудай съездые

угтуулан

ХАРИЛСАА ХОЛБООТОЙГООР

ТОЛИ

Элитэ эрдэмтын дурасхаалда

БУРЯАД УРАН ЗОХЁЛОЙ ХЭЛЭН ТУХАЙ

байгал, шадарай, нютагүрдта



ТОБШО МЭДЭЭСЭЛНҮҮД

ОЛЗОНЬ 10 МИЛЛИАРДА ХҮРӨӨ НЭН

"Птицепром" гэжэ акционернэ бүлгэмэй бүридэлдэ ородог 9 предприятия, ажахынуудай 3-ниинь лэ мүнөө хүдэлнэ. Тэдэнэй эгээн томонь - хангалга барилгаараа, арга боломжоороо бэшэндээ орходоо холо үлүү байһан Сотниковско фабрика дэлгүүрэй шэмэрүүн "налхинда" тэсэнгүй хаагдаа. Загарайн бройлерно фабрика мүн лэ хаагдаха туйлдаа хүрэнхэй.

Харин Улаан-Үдын шубуушад энэ хүндэ сагта гэмгүй хайн хүдэлнэ. Шадамар бэрхээр ажалаа эрхилэн, тэдэнэр, нёдондо жэлэй дүнгөөр 10 миллиард түхэригэй сээр олзо олоһон байгаа. Мүнөөшье жэл ажал урагштай. Жэлэй эхинһээ дүн хамтадаа эндэ 60 миллион шахуу үндэгэн суглуулагдаа. Энэнь нёдондо жэлэй энэл үсхнхидэ орходоо 800 гаран мянгаар олон болоно. Тийбэшье, шийдхэхээр асуудалнууд үшөөл олон. Үдэр бүри үндэгэн олоор худалдагдажа байбашье, складта үлэлэн үндэгэнэй тоо миллиондо хүрөө. Тийхэдэ, мянган үндэгэ үйлэдбэрлхын түлөө нёдондо жэл 170-аад мянган түхэриг гаргалдагдаг байбал, мүнөө жэл энэ мүнгэнэй хэмжээн 300 гаран мянга болоо. Дэлгүүрэй шарайн үдэр бүри хубилжа, сагай улам хүндэ боложо байбашье, тус фабрикын шубуушад саашанхи хүгжэлтэдөө гол анхаралаа хандуула.

БАНКРОТ ГЭЖЭ НЭРЛҮҮЛХЭНЬ ЛЭ ҮЛЭБЭ

Улаан-Үдын трикотажна фабрикын мантан томо байшангы хэн мэдэхгүйб даа. Зүблэлтэ засагай үсэгн хараа бодоолоор Сибирь болон Алас-Дурна, мүн хойто зүгэй область хизаарнууды хубсаһа хунараар хангаха шэлэлтэй энэ фабрика дэлгүүрэй харилсаанай "дабаае" дабажа шадахагүй байшаба. Дэлгүүртэ элбэгээр бии болоһон хубсаһа хунараһа фабрикын продукци үнэтэйшье, шанар муутайшье, мүнөө сагай эрилтэдэ таарахашьегүй байһан дээрһээ худалдаа наймаанда муу ябана. Тэрэнэй томо томо цехүүд хоһон, бүхы үйлэдбэри хоёр лэ багахан цех соол багтана. 600 гаран хүдэлмэришэдэй хахадһаа ехэнхинь "амаралтада" табигданхай. Ганса албан татабарин түлбэрин үри - миллиард түхэригһөө үлүү болоо. Үшөө тийхэдэ, зайн галай, дулаанай болон бусад түлбэринүүд...

Саашаа яажа ажаидархаб? Юу хэхэб? Фабрикын хуби заяанинь хайшаа байхаб? Эдэ болон бусад асуудалнуудта предприятиян хүтэлбэрлэгшэд харюу бэдэрнэ. Гэхэтэй хамта промышленнигуудай ба олзын хэрэг эрхилэгшэдэй элбэлэй үүсхэлээр эндэ Улаан-Үдын предприятинуудай худалдаа наймаанай сар үргэлжын байшан нээгдэхээр үлгилэй харааладанхай юм. Мүнөө бэлдхэлгэ, заһабарилга түхээрэлгын хүдэлмэри эндэ түлэг дундаа ябуулагдана. Гараха харын 6-най үдэр байр ёһололой оршон байдалда худалдаа наймаанай байшан нээгдэхээр хүлээгдэнэ.

ТҮРҮҮШҮҮЛДЭ - ТЕЛЕВИЗОР БЭЛЭГ

Мүнгэ танганай дутагданһаа, тоһо түлшын хоморһоо ба тогтууригү сагай уларилһаа боложо, мүнөө жэлэй тарья хуряалга хүндэ хүшэрөөр үнгэрбэшье, республикымнай олохон ажахынууд гэмгүй хайн ургаса ургуулжа, гансашье өөһэдэгөө үрэнһөөр гүйсэд хангаа бэшэ, мүн тарьягаа худалдан, үри шэригээ түлэхэ, олзо оршо олохо аргатай байбад. Тэдэнэй тоодо Яруунын аймагай "Победа" колхоз ороно. Эгэтын таряшад ерэхэ жэлэйнгээ үрэнһэй ороһоо элбэгээр бэлдээ, эдэс хоолой Федеральна корпорациһаа абahan 816 миллион түхэриг урьһаламжяа бараниень бусаагаа, үшөө 200-гаад тонно тарья худалдахаар түсэблэнэ. Ургаса хуряалгын дүнгөөр найхана эндэ үнгэргэгдэн хамтын суглаан дээрэ, колхозой түрүү механизаторнуудта бэлэг сэлэгүүд барюулагдаа, баярай үгэнүүд хэлэгдээ. Эрхим үрэ дүн туйлаһан механизаторнууд, телевизорнуудээр, видеолейернуудээр, агта хүлэгүүдээр болон мүнгэн шангуудаар урмашуулагдаа.

В. РИНЧИНОВ.

Буряад Республикын Арадай Хуралда

АРАДАЙ ХУРАЛАЙ СОВЕДЭЙ ШИИДХЭБЭРИ

Буряад Республикын Арадай болохоёо байһан арбан арбан сесс дээрэ түрүүшээр 18 удаа зүбшэн хэлсэгдэхээр гаргалдан байгаа. Гэбэшье Арадай Советэй шийдхэбэрээр 21 удаа зүбшэн хэлсэгдэхэ болобо. Арадай Хуралай сесс дээрэ зүбшэн хэлсэгдэхэ "Буряад Республика" экономико ба социальна асуудалы хүтэлбэрлэхэ онсо хойто холбоотой хэмжээ

ябуулганууд тухай" республикын Президент А.В.Потаповай мэдээсэл шагнагдаха болобо. Тус асуудал Арадай Хуралай бүлэг депутатуудай дурдахалаар оруулагдаа. Удаахи шэнэ асуудал гэхэдэ, "Буряад Республикын агропромышленна комплексн "Агроинвест" гэжэ бюджетһээ гадуур мүнгэ номологын республиканска жаса баталха тухай" асуудал болоно. Тус асуудал Арадай Хуралай депутат Б.Ц.Семёновой

дурдахалаар нэмэжэ оруулагдаба. Улаан-Үдэ хотын мэр В.Шаповаловые тушаалһаань буулган тухай асуудал зүбшэн хэлсэгдэхэ болобо хэбэртэй. Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М.И.Семёновой дурдахалаар нютагай өөһэдын хүтэлбэрин асуудалаар Россин Федерацийн Конституционно сүүдэ хандаха гэхэн шийдхэбэри гаргагдаа. Буряад Республикын Арадай Хуралай хэлбэлэй албан.

Эдлүүрийнгээ газарта эзэн болоёл

ХУБААХА ГҮ, АЛИ ХУДАЛДАХА ГҮ?

ИИГЭЖЭ хэлэхдээ, энд гансал газар хубаарилга, худалдалга тухай тогтохоёо хананагүйб. Энэмнай амьяараа асуудал. Харин мүнөө Газарай реформо бэлүүлхэ гэхэ гү, али энээн тушаа харилсаанууды шэнээр тогтоохо, гуримшуулха хүдэлмэрийн республика соо ямараар ябуулагдажа байһан тухай бэшэхэ гэнэб.

Эдэ жэлүүдтэ Россида, тэрэ тоодо манайшые республикада бэлүүлэгдэжэ байһан экономика (аграрнашые гээл даа) реформо түбхын түрүүн бүхы зөөри хэрэгсэлнүүды бодото эзэдтэй болгоходоо, энэнтэй хамта илангаяа газар тушаа харилсаанууды, мүн газарай кадастр, газар эзэлэг, ашаглалгын хэрэгсэлгэ болон энээн тушаа юридическэ эрхэнүүды хаража үзэхэ, хубилгаха гэхэн зорилго табиһан байна. Иигээд ерэхдээ, газарай реформо бэлүүлхэ гээшэ газары миил хубаагаа, эзэдтэй болгоод лэ хэрэг бүтээ гэжэ тоолохо бэшэ, нэн түрүүн тэрэниие хэнэй гарта үгэхэб, тэрэнэй үржэлыень хайшан гээд муудхаангүй байлгахэб, тэндэхэ ямар ашаг үрэ абтахэб, оршон тойронхи байгаалинь хэр хамгаалагдахаб гэжэ хараха, хинаха гэхэн удхатай. Хоёрдохёор, энэмнай гансалшые хүдөө ажахын эдлүүрийн газарта хабаатай бэшэ, мүн хото городуудай, промышленна, транспортын, хэлхээ холбооной, элшэ хүсэнтэй, оборонын, байгаали хамгаалгын, түүхын, соёлой удха шанартай газарнууды, ой модо, голмүрэнүүды, нуур, сөөрэмүүды ашаглан хэрэглэхэ, хубаарилха, бодото эзэдтэй болгохо асуудалнууды шийдхэхэ, гуримшуулха хэрэгтэй болоно.

Хэнэйшые үзэдхээр, энээнхээ урагина эдэ асуудалнууд хаанашые харагдадаг, шийдхэгдэдэггүй байгаа. Тиимэхэ Буряад Республикын Газарай нөөсөнүүдэй, газар эсхэмжэлгын комитет, тэрэнэй аймагуудтахи эмхинүүдэй энэ талаар хэхэ хүдэлмэри аймагтар ехэ, орёошые, хүшэршые байна. Гэбэшые эдэ дүрбэ-табан жэл соо бага бэшэ юумэн хэгдээ гэжэ хэлэхэдэ болоно.

Газарай реформын бэлүүлэгдэхтэй хамта хүдөө ажахын бүхы предпритинуудай, колхоз, совхозуудай эмхидхэлэй гуримууд хубилгагдажа, зөөри хэрэгсэлнүүды үмсэлэлгын талаар олон янзын шэглэлтэй ажахынууд болгогдожо байхада, газары зүбөөр хубаарилха, харилсааень тааруулха гээшэ хүнгэн бэшэ асуудал. Гэхэтэй хамта мүнөө республика соо 259.374 хүн өөһэдын мэдэлэй газартай болоод байна.

Урдань хүдөөдэ гансал колхоз, совхозууд, гүрэнэй мэдэлэй бусад ажахынууд байгаа наа, мүнөө тэдэнэр гол түлэб хубилгагдажа, таряашадай ажахынуудай 254 эблэл, хүдөө ажахын хамнабарийн 110 предприти, эдлэб шэглэлтэй бусад 117 багахан эмхидхэл, хүдөөгэй акционернэ 51 эмхи, хүдөө ажахын 21 хамжаан, таряашадай (фермерскэ) 2633 багахан ажахы, мүн 70 колхоз, 33 совхоз республика соомнай тоологдоно. Хүдөө ажахын эдлүүрийн газарай ехэнхинь (1 миллион үлүүтэй гектар) колхозуудай мэдэлдэ байна. Тиинхэдэ таряашадай ажахынууд 846 мянган гектар газар эзэлжэ байдаг. Тэрэшэлэн хүдөөгэй хүн зон (148 мянга гаран айл) хубингаа ажахынуудта хамта 73,5 мянган гектар газартай болонхой. Энээнхээ гадна даб дээрэ хото городуудай, хүдэлмэришэдэй тосхон, нууринуудай, аймагуудай түбүүдэй 82 мянган айл ушалануудтаа 6500 гектар газар абанхай. Мүн таряашадай ажахынуудай эблэл, нэгдэлнүүд болон хүдөө ажахын хамжаанууд, акционернэ бүлгэмүүд, хамнабарийн ажахынууд баһал өөһэдын газартай болоод байхааань гадна, гүрэнэй мэдэлэй предпритинууд, эрдэм-шэнжэлгын, нуураһалай эмхи зургаанууд болон бусад организацинууд баһал өөһэдын газартай болоо.

Тиингэжэ республика соо бии байһан 3,8 миллион гектар эдлүүрийн газарай ехэнхинь эзэдтэй болоо гэжэ тоолохоор. Харин бүхы газарнай (хада уула, ой модо, уһа нууртаяа) 35, 1 миллион гектар юм.

Манайда энэ реформо бэлүүлгэ гурбан шата болгогдожо хубаагдана. Жэшээлхэдэ, түрүүшын шатада (1990-1991 онуудта) хүдөөгэй ажахынуудай эмхидхэлэй хубилгагдажа байхада, газарыень зүбөөр, алишые таладань гомдолгүйгөөр хубаарилха, илангаяа шанарыень тааруулжа хубааха шухала байгаа.

Энэ орёохон асуудал нэн.

Жэшээнь, нэгдэхээр, анханһаа багашаг газарта олон зоной ажаһуудаг Кабанскын, Прибайкалийн, Тарбагатайн аймагууд мэтэ нутагуудта эдлүүрийн газарые жааханууд хуби (пай) болгожо, хубаахань бэрхэтэй. Тиимэхэ таряашадай арбаад-хорёод айлуудай хамжаад газараа эдлэхэ, арга боломжыень хараада абажа, томохонуудаар таһалан хубааха гэжэ оролдогоо.

Хоёрдохёор, газар дээрэ хүдэлжэ байһан зондо түрүүшын ээлжэндэ тэрэниие үгэхэ шухала байһаниинь элитэ. Юуб гэхэдэ, тэдэнэр хэзэшые газараа хооһон хэбтүүлхэгүй, тэрэнээ харууһалжа, үржэлыень дээшлүүлжэ, өөһэдынгөө эдихэ, зонийшые хооллуулха продукция абаха ха юм.

Гурбадахаяр, ажахы гү, али предприти ямар шэглэлтэйб, ямар үйлэдбэри эрхилхэб, тэрэнээ үргэдхэхэ аргатай гү гэжэ хаража, газарыень тааруу хэмжээн соо, багадаа хаань, ондоо үлүү газар нэмэжэ үгэхэ гэхэ мэтэ асуудалнуудта баһал анхарал хандуулагдаа.

ТОБШОЛОН хэлэхэдэ, газарай реформо бэлүүлхэ гээшэмнай энээн тушаа бүхы харилсаанууды тааруулха, газар эдлэн хэрэглэгэ, ашаглалгын тааруу зохи, ашаг үрэтэй байдал тогтоохо, газары, тэрэниие оршон тойронхи байгаалие хамгаалха, аюулгүйень сахиха асуудалнууды шийдхэхэ нарин гурим байгуулха зорилготой. Эдэ бүгдэ тушаа богони болзор соо (1990 оной октябрьһаа 1992 он болотор) 50 гаран гол нормативна документнүүд, зохёогдоһон, толилогдоһон байна. Энээн дээрэхэ Россин Федерацийн Хуулинуудта, Россин Федерацийн Президентын Зарлигуудта, Россин Федерацийн, Буряад Республикын Правительствануудай тогтоолнуудта үндэһэлэн, ажал хэрэгтэ бэлүүлнэбди. Эдээнхээ үндэһэлэн, федеративна болон республикын газарай хилэнүүд тогтоогдожо, зондо, ажахынууд, предпритинууд, эмхи зургаанууд болон организацинуудта хэды шэнээн газар хэрэгтэйб гэжэ тодоруулагдана. Хэрэгтэй болоходонь, саашадаа хубаарилхаар газарай жаса бии болгогдоно, тэрэнэй түлөө ямар, хэды шэнээн налог абтахэб гэжэ тодо хэмжээнүүд хараалагдана. Саашадаа газарай сэнгүүды зүбөөр тогтоохо тушаа түрүүшын алхамууд хэгдэжэ эхилээ.

Зүгөөр газарай реформо бэлүүлхэ, илангаяа тэрэнэй нөөсөнүүды зүбөөр ашаглаха, хэрэглэхэ, эсхэмжэлхэ гээшэмнай удаан болзорой хүдэлмэри. Тиимэхэ энээн тушаа хэгдэхэ, шийдхэгдэхэ, гуримшуулагдаха юумэн захигүй. Мүнөө газар хубаарилжа үгэхэ, мүн тэрэниие худалдаха, худалдажа абаха асуудал тухай олон хөөрөлдөөнүүд, арасалдаан, шууяанууд болоно. Энэмнай орёохон, хүндүүлхэйхэн асуудал. Тиингээшэ газар худалдаха гэхэдэ, тэрэнэй бодото сэнгын ямар байха юм? Хэндэ ямар сэнгээр газары худалдахаб, заримдань миингээр үгэхэ гү гэхэ мэтээр олон ондоо ханамжанууд хэлэгдэдэг.

Үнэн дээрээ, эдэ бүгдэды тааруулан тодорхой Хуули, нормативна актууд үшөөл үгы байһаар. Тиимэхэ мүнөө газар гол түлэб миингээр лэ үгтэнэ гэхэдэ болохо. Гэбэшые тэрэниие ямаршые түлөөһөгүйгөөр, миингээр дайралдаһан хүнүүдтэ үгэжэрхихэ гээшэ баһал хайн бэшэ. Миингэ юумэн-миингэ. Энэниие хамбаашалжа, зариман газар дураараа абажархёод, тэндээ юушые хэнгүй, юушые ургуулангүй баряад нуухадань, хэдэн зуу, мянган гектар таряалан, сабшалан хооһон, буртаг ногоондо дарагдажа, үржэлынь муудажэ байна ха юм. Тиимэ юумэн болохо ёһогүй. Газарай гектар, соото бүхэн хайн эзэтэй, тэндэхэ ургаса абтадаг, аша үрэ үгэдэг хаань лэ, зоной, ороноймнай байдал түргэн хайжарха зэргэтэй. Гол баялигнай - газар гэжэ дэмы хэлэнгүйбди.

Нүгөө талаараа мүнэн хэрэгтэй гээд лэ газараа дайралдаһан хүндэ, харин гүрэнэй түлөөлэгшэдтэ хаа хамаагүй худалдажа байгаа наа, тэрэмнай аралжаа наймаанай, зариманиие баяжуулха хэрэг боложошые магад.

Юрэдөөл, эдэ бүгдэдэ бодомжотой, нарин нягта, гамтай, харюусалгатай байха хэрэгтэй.

Б. РАЛЬДИН,
Буряад Республикын Газарай
нөөсөнүүдэй болон газар эсхэмжэлгын
комитедэй түрүүлэгшын орлогшо.



ОРОЛДОСЫН ХҮСЭН ЕХЭ

1978 он. Буряадай хүдөө ажахын институт дүүргэлээр Самбу Жигжитович Самбуев Хуушан-Хүрбын туршалга - үйлэдбэрийн ажахыда агрономоор ажаллаха эхилээ нэн. Урдашые жэлнүүдтэнь ажалай амта яһала үзэлхэн, газарай шэмэ хайжаруулха хэрэгтэ арга шадабаритай болоһон байгаа. Гэхэтэй хамта Хүрбын туршалга-үйлэдбэрийн ажахые алишые талаһаа үндэр амжаалттай байха гэхэн бодолынь буруу хүрээшэб. Юуб гэхэдэ, түлөөрүшэг байдалтай колхоз болон совхозуудта адли баһал голоомо, үблэ бэлдэхэдэ жэл бүхэндэ Шэтэ, Монгол, Амар нутагуудай нэгэндэ ошодог байһан. Монголой захигүй талада сабшажа абаһан үблээс үбэлынь наанань асардаг нэн. Түмэр пешэн табиһай цүхэн гэр соо үргэлэ нойроо алдажа ябахадэ:

- Энэ холо ерөжэ, хэды хүн харгы замдаа зобонно, хүсэ хүлһээс гаргана гэсшэб? Нютагтамнай дайда хабшагүй, уһаншые сабшаланшые бии. Үсэд нэтерүүгээр оролдхо наа, хэрэгтэй ургасаяа абахаар байха, - гэжэ Самбу Жигжитович хэлэһэн байдаг.

1980 он. Ажахыдаа тэжээл бэлдэлгын бригада байгуулба. Тус бригадада газар, сабшалан, трактор болон бэшэшые хэрэгсэлнүүд тушаагдаба. Шадамар механизаторнууд, сабшалан уһалагшад тус бригадада ажаллахаар нэрлэгдээ. Бригадые өөрөө ахмад агроном толгойлоб. Самбу Жигжитович нутагай үбгэдөөр хоорэлдэжэ, олон хургал, заагаринуудынь хараадуулан, Үдэ голһоо үблэдөө бүлүүр станциин хүсөөр сүүдхэлэн уһа сабшаландаа гаргажа эхилбэ. Эндэхэ урда жэлнүүдтэ гансал хабаргаа арай шууд бүлүүр станцинууд ажалладаг байгаа. Бүлүүр станциин захида механизаторнуудай байха дулаан гэрнүүд Үдын эрьедэ бодхогдобо. Үбэлэй үедэ бүлүүр станци минуташые тогтохо ёһогүй бшуу, соргонуудын сагтаал мульһэтэшэхэ. Тиимэхэ бүхы хэрэгтэй хэрэгсэлнүүд эртэнһээ асараатай, халаанай механизаторнууд тусгаар машинаар зөөгдэдэг нэн. Лутовод-механизатор бүхэндэ сабшалан хубаагдажа, хорёологдобо, бог шулуунһаа сээрлэгдэбэ, шэнээр нубаг ханаабууд татагдаба. Отара болон гүүргэнүүдэй захида үшинэй байһан хада уула шэнги обоо собоо шэбхэнүүды сабшалан дээрэ зөөжэ амжаба.

1981 он. Республикын бүлэг олон колхоз болон совхозуудай хүтэлбэрилэгшэд Хуушан-Хүрбэ хүрээ, нүндэлгэ, Доро-Тала сабшалануудта Үдэ голһоо үбэлэй сагта бүлүүр станцинуудай хүдэлхынь хаража найшааба. Юуб гэхэдэ, үблэдөө бүлүүр станциин хүсөөр хада уула шэнги мульһэтэ байсанууды бодхоожорхидог байгаа бшуу. Хабартаа мульһэн хайлажа, эртэнһээ сабшалан

уһалагдадаг, ногооноо үндэр ургаса хуряагдадаг байһан. 1982 онһоо эхилжэ 1200 гектар сабшаланһаа дунда зэргээр 20 центнер үблэн хуряагдажа эхилбэ. 1982 онд Самбу Самбуев Москва хотодо Арадай ажахын туйлаһануудай выставкэдэ хабаадажа мүнэн медалаа шагнагдаба. Тэрэ сагд мүнөөшые болотэ хуушан-хүрбынхи

үблэтэй, заримдаа тэжээлэ хажуу тэрэнэнь худалдааг болонхой.

Самбу Жигжитовичэй ханын хүхэр агроном-экономист мэргэжэлтэй Сэсэгма Бавасовнагай хөөрөө бэшэбэбди: - Эрхирэгэй совхозой халаха хандархадэ, 1992 ондо "Жэмэс" гэхэн хурбүлын таряашанай ажахы эхлэхэдэбди. 10 гаран толгой эбэртэ бодо малтайбди. Эрхирэ тосхонһоо 15 модоной зайдэ оршодог нубарайда 10 гектар сабшалантайбди. Жэл бүри 300 центнер үблэ бэлдэнэбди. Мүнөө жэлдэ үблээс хурбүлэ бороодо, халхинда гутаахынь түлөө харабина (сарай), малай байрлаха дал бодхоогдобо. Үдэ бүри Восточно-Ууринда нааһаа хүсэ худалданабди. 1 литр хүнэй сэн оройдоо 3000 түхэршэ болоно. Энэ эдэдын холимог хүдэ орходоо 2-3 дахин үнэтү. Мяханшые үнэгүй, заганаа сэнгтэй адли болоһоо. Ганса хартааба, морков, капуста ургуулжа нэгэ заа мүнэн олонобди.

Үгэлөөһөө үдэнэ болотэ маллаа хараханаа гадна ургас ургуулха гээшэ болон ажал бэшэ бидэнэртэ амаржа саг байдаггүй. Мүнэнэй гаршын харгынууд баһал олон: пенсийн жаса, хургуулын хурагшадай эдэ, хоол, харгы, нутагай бюджет болон налоговой инспекцитэй олоһон олзоёо хубаанабди. Тинхэдэ Бата, Дабаа гэжэ хоёр хүбүүднэй студентээр Дабаамнай Уласхоорондын олзын хэрэг эрхилэгшэдэ бэлдэхэдэ Москвагай институтай финалай 2-дхэ курсда нурана. Жэл бүри Дабаа хүбүүнэйнгээ нураһанайнь түлөө 5 миллион түхэршэ түлээнбди. Батамнай Улаан-Үдын багшын дээдэ хургуулида нурана. Улаан-Үдэ гэрлээ ябаха нурана, үдэр бүри харгидань 20000-25000 түхэршэ гаргашалагдана. Нада басагамнай Эрхирэгэй дунда хургуулын 9-дхэ класста нурана. Юумэ бүхэн үнэтэйрээ. Гүрэнһөө таряашадай ажахынуудта туһа тэдхэмжэ хэрэгтэй. Арадай Хуралай болоо. Дүүмын депутатууд эгээл түрүүлэн хүдөөлэхиды дэмжэлэй гэжэ хүснэб.

"Буряад үнэн" газетын 75 жэлэй найндэртэ зориулаа хүршэ Полина Дамбиева болоо бидэ тус газетэ 1997 ондо түрүүшынхые захи хэбэбди.

Мүнөө жэлэй ноябрь нарын 17-ной үдэр Самбу Жигжитович Самбуев 50 наһанайнгаа найндэрые тэмдэглэбэ.

Табиг жэлэйнгээ дабаандаа Талаан юрөөдэ хүртэлгээ Сагаан Хадангаа үршөөлөөр Сарюун сээр яһанг даа. Үхибүүдэ үргэжэ Үнэр баш нуураһан даа. Аша зээнэрээ үгдхэ Амгаан тайбан ажаһуугшан даа.

В. БАТОВ,
ЗУРАГ ДЭЭРЭ: бүлүүр станциин дэргэдэ С. Самбуев огородшон И. Белыхтэй байна. Авторан фото.

ХАРНАСА КОМБОТОВАГОР

Анна ДЕЛЬБОНОВА,
Хурамхаанай аймагтахи Хойто зүгэй үсөөн
тоото арадуудай эблэлэй түрүүлэгшэ.

Худанай голдо бэлшээрийн газартай, зунай үедэ



**ҮМСЭ БОЛОЖО
ШҮҮБЭРИЛӨӨГҮЙБДИ**

30 гектар нутаг сабагшалантай аад, тэндэхээ 300 центнер хайн шанартай үбнэ абааб, үбнөөрөө үшлөө элшын галай түлбэри түлэхөөр хэлсэнхэйб. Худанай голдо бэлшээрийн газартай, зунай үедэ

Хэзээ юрэдөө хэмдээ орож, Хэжигымнай фермернүүд гансал ооһэдыгөө бэшэ, харин нотагаархидаа эдээ хоолой зүйлнүүдээр хүсэдөөр хангахаб, үмсын ажахынуудай үүсэхлээ зоноймнай байдал дуддыдажа, зохид тааруу болохо гү, али юрэдөө шадаһан хүнүүдын саашаа баяжа, олонхинь үгьржэ, үгьтэйшүүлээ барлаг болгожо, хаанта засагай байдал дахинаа бусахала һанаа гү?

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Мэргэн Мишынгов.

С. БАТОМУНКУЕВ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Мэргэн Мишлов.

Т. НИМБУЕВАЙ фото.

ТОЛЫ

УХААТАЙ сэсэн ном гэжээ эрхим хайн нүхэр мэтэ гэжэ сэдхэлдээ ходо ханагшаб. Энэ дэлхэй дээрэ эгээл эрхим нүхэдэйшн үсөөн байдаг шэнги ухаатай сэсэн номууд баһал үсөөн байхаяа ханадаг.

Номуудыше хадаа хүнүүд мэтэ удхынгаа талаар элдэб ондоо абари зантай байгша. Зариманиинь дээрэлхүү аад, ёһорхуу, зариманиинь һэбхи халихай аад, хүнгэн, зариманиинь шашаг шалаяа аад, ойлгосогүй, зариманиинь тэнэг тэншүү аад, уймарнууд...

Тээд мүнөө тэдээн тухай хөөрөлдөөн болоногүй. Харин би энэ номые хэдынэйше сагта - баярлаха жаргахадаашье, бахархаха гомдоходоошье, уйдаха тулгардахадаашье - тон дүмүүхэнээр гартаа барижа, түбшэн дарууханаар үзэглэн байжа уншагшаб. Энэ номоймни нэрэ энэдхэг хэлэн дээрэ "Субашид радна ниди", түбэд хэлэн дээрэ "Лэгшад римбүүшэ", монгол хэлэн дээрэ "Сайтар номносон эрдэнийн сан Субашид гэжэ шастир" гэжэ нэрэтэй юм.

Номой автор Сажа Бандида Гунгаажалцан 1182 ондо түрөөд, 1251 ондо наһа бараһан байна. Сажа (Сайбар шоройто) гээшэнь түрэнэн нютагайнь нэрэ, Бандида гээшэнь Энэдхэг орондо ошожо, эрдэмдэ хүртэһэн солонь болоно. Гүн ухаан, хэлэ бэшэг, шажанай хургаал, эмшэлхэ ухаан, урлаха ухаан гэхэн табан зүйлые түгэс мэдэхэ болоһон хүн иимэ нэрэ солодо хүртэдэг байгаа бшуу.

Түбэдэй Зан мүнэнэй хажуудахи Ладорма гэжэ орондо түрөөд, Согто Сажаагай дасанда шэрээтэ байха үедөө "Манжуширын гэрэлдээр" оюунай лёнхобын набиһаһан үшүүхэн нээгдэжэ, дуунай ухаан, ушар шалтагаанай ухаан ба ирагуу аялга, холбоо найруулга ба үгын шэмэг, бурханай хайн зарлигһаа алдаршанан олонхи сударнуудые соносон мэдэжэ, досоогоо багтаагаад, тэды үйлэдэһэнээр эшэ ухаан ба убдисай удхые алдуу буруугүйгөөр мэдэхэ оюунай гэгээниие олоһон, помнохо, зохёохо, бисалгахадаа, хайн һамбаатай, Сажаагай аяга тахилиг зохисотойгөөр үгүүлэгшэ "Гунгаажалцанбалсамбуу энэ номоо XIII зуун жэлэй эхиндэ найруулжа дүүргэһэн байна.

Тиихэдээ тэрэ номойнгоо эхиндэ ингэжэ бэшэ хэн:

Энэниие бүтээхэдэ олгоһон хирэгүй буян

Эрхим тунгалаг тэргэд харын гэрэл

шилэһэн мэтэ тэрээгээр

Эхэ болоһон хамаг амитаһанай муһагынь

арилаад,

Эрдэм бэлиг хүсэгшэдэй оюунай

хүмүүшье гэлгэрүүлхэ болтогой.

Абида бурханай хубилгаан боложо түрэнэн Сажа Бандида Гунгаажалцанай аша габьяань ехэ юм. Тэрэ Энэдхэг, Балба, Түбэд, Манжа, Монгол оронудта бурханай шажан дэлгэрүүлэ, олон тоото номуудые бэшээ, мэргэн шабинарые хургаа, монгол үзэгэй сагаан толгой зохёогоо. Гунгаажалцан анха түрүүшынхисэ Монгол орондо XIII зуун жэлэй тэн багаар Угэдэй хаанай хүбүүн Годан гэдэгэй уряалаар Хүхэ нуурта заларһан байна. Удаань Хубилай хаанай уряалаар Бээжэндэ аша хүбүүн Пагба ламатаа залараа хэн.

Ном бүхэн өөр өөрын абари зантай байхалаа гадна, тусгаар өөрын хуби заяатай байдаг. Зарим тэнзэгэр бүдүүн номууд шэршүү торгон дэгэлтэй, алта мүнгэн гоёлтогой, харин нүгөөдүүлын хатайртай царин бэе дээрээ халимдар соорхой тэрлигтэй, халааһатай годон үмдэтэй ябахань харагдадаг. Тээд "эдээр бээс шэмэнхаар, эрдэмээр бээс шэмэглэ" гэдэг ха юм даа. Эдэ номууд соо хэды шэнээн ухаан бодол, эрдэм мэдэсэ, хүсэл зориг, талаан бэлиг нюугаатайб, эгээл тэды шэнээн наһа тэдэнэр наһалха аргатай юм. Зарим номууд ямар нэгэ богони наһатай хорхой шумуудал нэгэхэн үдэрэй туршада нэрбэгдэн наһаха үйлэтэй, харин нүгөөдүүлын саг жэлнүүдэй

ошохо бүри ангир шарахан наран мэтэ алтан элшээс сасажал байдаг.

ЭДЭ хүүдэ хэлэгшэ үгэнүүдн "Эрдэнийн сан субашидта" сэхэ хабаатай. Аяар XIII зуун жэлэй эхиндэ бэшэгдэһэн энэ ном найман зуу шахуу жэлэй туршада хүн зониие гэгээрүүлхээр ерээ, мүн үшөө саашадаашье арад зоной аша туһада ажаллаһаар лэ байха гэжэ сүм этигэнэб. Тиигээдшье энэ номой эхин үндэһэнийн аяар 2 мянган жэлэй саада тээһээ түүхэтэй юм. Энэдхэгэй гайхамшагта зохёолшо болохо Нагарджунын "Бэлигэй модон", "Зуун шүлэглэлтэ", "Арадые тэжээхэ аршаанай дуһал" гэхэ мэтын зохёолнуудһаа эхисэ абананиинь хэлсээнгүй. Ушар юуб гэхэдэ, Нагарджунын номууд мянгаад жэлэй саада тээ түбэд хэлэндэ

СЭСЭН НОМ – МИНИИ НҮХЭР

оршуулагдаһан, олон зуугаад жэлэй урда тээ монгол хэлэндэ оршуулагдажа, түбэд-монгол "Данжуурта" хэлбэгдэн гараһан юм.

Субашидийн XIII зуун жэлэй үеын монгол хэлэн дээрэхэ оршуулгын мүнөө болотор олдоошьегүй наань, харин XIV зуун жэлдэ тарништа тойн Соном-Гарын оршуулгы 1929 ондо Венгрийн монголшо эрдэмтэ Лайош Лигети Үбэр Монголшо оложо, 1948 ондо хэлбэлхэн юм. Мүн тэрэл үеэр Европын олон хэлнүүд дээрэ "Субашид" оршуулагдажа, дэлхэй дүүрэн тараа бэлэй. Харин "Субашидийн тайлбари Шандаманиин түлхюур" XIX зуун жэлдэ "Агын дасанай типографида барлагдаһан байна. Энэ номой хуби заяан тухай тон богонихоноор хэлэхэдэ, иимэ юм.

"Эрдэнийн сан субашид" гэшээ хургаалай жанраар бэшэгдэһэн эгээл эрхим зохёолнуудай тоодо ородог.

Элидэ энэ наһан соогоо мэргэн болоошьегүй наа,

Илангаяа үхэхэ ойртобошье номдо

Ерээдүйн хойто түрэлдоо бусадай

табиһан эдһээ

Наашань абанан шэнги бэлээр мэргэн болохо.

Энэ дүрбэн мур уншаад байхадаа, хүн гэшээ хэдынэйше сагта эрдэм номдо хурахань оройтохогүй гэжэ ойлгонобди. Илангаяа эдэ мүнүүд манай үе сагта хабаатай. Ушар юуб гэхэдэ, манай орон дотор аяар тэрэ хорёод-гушаад онуудта бүхы дасан дугангуудые хандаргажа, лама санаартаниие хюдажа, үгы хэһэн байна бшуу. Эгээл тэрэнэйн хойшолон гэхэдэ, буряад ороной долоо наһатай хүүгэдһээ эхилээд, далаад гаратай үбгэд, хүгшэд хүрэтэрөө ехэлхинь бурхан буянгүйгөөр үндыгөө бшуу. Угайдахада тэдэнэр нүгэлөө намаһшалхын тула нэгэнь маани мэдэхгүй байһаниинь харамтай.

Арюун гээдэ номшон багахан

хилэнсэгыешье тэбшэхэ,

Адаг муу хүн ехэ нүгэлыешье шамдан

үйлэдэхэ.

Агдигхабал, тараг соо бааханшь

тооһон ороболы, арилгаха,

Архиш хүрэнгэдэ хог ороболы,

нэмэригэ бодохо.

ХҮН гэшээ багаханшь нүгэл хэхээс саг үргэлжэ тэбшэжэ ябаха ёһотой, үгы гэбэл, тэрэнэй хэһэн нүгэлнүүд хамтара хамтарһаар, хүүлэй хүүлдэ "боомын мяха багааршье, ехээршье эди - адли" гэхэн аюулай мэдэрэлдэ хүрэжэ ерэхэ бшуу. Тиигээд байхадаа:

хайн ухаата мэргэдэй хэшээжэ

бүтээһэн ехэ хэрэгые

һанаа муутай хорото хүн нэгэхэн

сагта эбдэхэ.

һара жэл болотор шамдан хэшээжэ

ургуулан таряае

һалхита дошхон мүнгэрөөр нэгэ

агшанда тоборог болгохо мэтэ.

Энэ ном соо ороһон ухаатай сэсэн мүнүүдые һонирхон уншанабди:

Энэрэгшэ гээгдэс шэрүүнээр

загнабашье, саашагаа туһалха,

Эгээлэй муу хүн хэды инаглабашье, ♥

эсэстэе хорлохо,

Эрхэтэ номой сахюусан дошхон

болобошье, амитаһише сахиха,

Эрлиг шүдхэр энэжэ байбашье,

амитаһише алаха.

Хэтэрмэ хайн хүн сохом эрдэни мэтэ

Хээгдэш урбангүй, нэгэ зангаараа

байха.

Хэлбэрхэй муу хүн шэгнүүрэй шорган

мэтэ

Хэсэг хэсэг зуура хубилжа байха.

Асарха (туһалха) һанаатай мэргэгдхэ

асуугаагүйшье наа, зүбынь зааха.

Адаг муу хүнһөө асуубал, хии талаар

буруу хэлэхэ.

Абарагша бодисаданарые

доромжолбошье, энэрэн хүлисэхэ,

Алагша үхэлэй ээһише тахибашье,

амиеһише хороохо.

... Ухаатай сэсэн номууд гунгарбаа соо торгоор орёолгоотой байдаг, харин тэнэг тэншүү номуудай жорлон соо хадааһанда шорлоотой байхань харагдадаг. Тээд засаг түрын нэлгээн соогоур эдэ номуудай хууриянь нэлгээд байха ушарнууд манай ороной түүхэдэ дайралдаа. Зүгөөр "үнэн юумэн үнөөрөө, үнэгэн малгай үнөөрөө" гэдэгтэл, мүнөө үедэ бүхы юумэн хуури байрала оложо эхилэнхэй.

Мүнөө сагые ехэнхи хүнүүд "сэмүүн саг", "хүшэр хүндэ саг" гэхэ мэтээр нэрлэдэг болонхой. Тээд би энэ үе тухай нэгэ багаар ондоогоор бодоноб. Энэ сагаймнай гол туйлалтахадаа бурхан буянаа бусаһаниинь болоно. Оройдоол хэдэхэн жэлэй саада тээ бурхан тухай ама гараа наа, ангиин дайсан гэхэн нэрэ зэргэдэ хүртэхэ байгааһи. Эгээл тэрэ сагаймнай хойшолон гэхэ гү, али үйлын үринь мүнөө тудад байна гэшээ. Тиимэхээ энэ байдалай тогтоод байһандань, Горбачёвьшье бэшэ, Ельциншье бэшэ, харин өөһэдөө гэмтэй болонобди. Ушар юуб гэхэдэ, манай үйлымнай үри тиимэ байгаа бшуу.

Хүн гэшээ гэдэһээс үлдэхэдөө, нэгэ бага ухаа ородог. Энэмнайшье баһа манай үйлын үри байжа болоо. Һанаад үзыт даа, баһал хэдэн жэлэй саадатээ хори мүнгэний хүбэриг хилээмые футболой бүмбэгын орондо үхибүүдэй үдхэлжэ наадажа ябахые? Хэн нэгэмнай тиихэдэ "энэтнай нүгэл гэшээл, болииш!" гэжэ хэлээ хэн гү? Хилээмэн гэшээ хэды сентэйб гэжэ мүнөөл тухайлдаг болобо хабди.

Эдэ бүхы бодолнууд "Эрдэнийн сан субашид" уншажа байхадаа түрбэ. Эгээл тиимэхээ "сэсэн ном - минии нүхэр" гэжэ үшөө дахинаа дабтанаб.

Дондок БАЛЬЖИНИМАЕВ.

Аман зохёолой

абдарһаа

БУРЯАД АРАДАЙ

ДУУНУУД

АВТОРҺАА: 1950-1954 онуудта багшанарай институтта хураһан оюутадаһаа бэшэжэ абанан урданай дуунууд олоной һонорто толихонна Залуушуудта, фольклорн ансамблин гэшүүдтэ хэрэгтэ байха гэжэ найданаб.

БАТОВЕВА Бумидһөө иш дуунууд бэшэгдэбэ:

Дальбараа байһанаа

Далилхадажэ

Даагаханхам борыем

Дабшажал хууһанаа

Дуранхан зүрхым буяана

Үндэгэн байһанаа

Эмнигхэн борыем үргөөнэ

Улгыдэн хэбтэһэнээ

Улаанхан зүрхым буяана

Ардагни гансаараа бэшэхэ

Адуун һүрэгын гэжэ бай

Абындаа гансаараа бэшэхэ

Аханар, дүүнэрн гэжэ

Эмнигхэн гансаараа бэшэхэ

Эжэл һүрэгын гэжэ бай

Эжындээ гансаараа

Эгэшэнэр, дүүнэрн гэжэ

Ардагхан моритойдоо

Арюунхан харгыдаа

Айдархан залуудаа

Аманай зугаа дууланаб

Хотогор моритойдоо

Хобхохон харгыдаа

Холшорхон залуудаа

Хоолойн зугаа дууланаб

Цырегма УЛЗЫТУЕВАЛАА

бэшэгдэбэ:

Нари́хан хилын бургаһан

Набшаһа гүйсөөгүй аад,

Найдамтай ганса амрагн,

Наһаяа гүйсөөгүй аад,

Утахан хилын бургаһан

Ургасаа гүйсөөгүй аад,

Ушарһан ганса амрагн

Ухаагаа гүйсөөгүй аад,

Убгэн хээтэй дурдамаа

Үендөө бүүхэн һалгаарай.

Үбэлэй гурба һара соо

Үендөө бүүхэн мартаарай.

Дуунуудые суглуулан

бүридхэгшэ багша

эрдэмтэ Б.Д. Б. БАТОВЕВ

дэбтэрһэ

Аман угын абдарһаа

ЗАНДАН-ЖҮҮГАЙ ДҮҮН

Ханхан эхитэй Эгэтэмнай
нингаа гэрэлээр мандяарна.
Ханхан баршадаһаа арилгагша
надаһаа заларһан Занданхан-Жуу.
Ханхан эхитэй Эгэтэмнай
нингаа гэрэлээр мандяарна.
Ханхан баршадаһаа гэтэлгээшэ
надаһаа заларһан Занданхан-Жуу.

Наймахан эхитэй Эгэтэмнай
наранайнгаа гэрэлээр мандяарна.
Наһанайм баршадаһаа гэтэлгээшэ
наншадаһаа заларһан Зандан-Жуу.

Хэжэнигын аймагай Могохондо ажаһуугар
72 наһатай Цэндэма БУДАЖАПОВА
газетэдэмнай эльгээгээ.

уран бүтээлэй шэ-
мэг болохо "Русал-
ка", "Фауст", "Отелло",
"Гроза", "Бахчи-
сарайский фонтан",
"Корсар", "Тщетная
предосторожность" гээ-
дэ зүжэгүүдэй ге-
ройнуудай образуудыг
байгуулха хэрэгтэ
туһалаа. Тиихэдэ үн-
дэрхэн буряад зүжэ-
гүүдэ нэрлэбэл,
"Тайшаагай ташуур",
"Баянгол", "Жарга-
лай түлхюур" гэхэ
мэтэ олон тоото
найруулгануудай ге-
ройнуудай нюур ша-
райе гримээрээ таа-
руулаа.

1951 онһоо Хоца
Намсараевай нэрэм-
жэтэ буряад драмын
театрай гримёрно
таһагыг энэ мүнөө
болотор даажа ер-
хэн байна. Бүхы
харюусаалгата гас-
рольнуудта энэ бүх-
ли табин жэл соо
булгандань хабаа-
далсаха тэрэ зол
хубитай байгаа. 1959
ойной Москва хотодо

бэрхэ, тэрэнэ бээлүүлхэ
нарин мэргэжэл шадабаряараа
ямаршье уран зураашагай,
ухаан бодол шэнжэлдэг
эмшэнтэй, нарин һийлээшэ
дархантай гү, али угышыг наа,
косметолог-хирургтай Ана-
стасия Сергеевна жэшэхэ-
дэ, алдуу болохогүй. Зүбөөр
хэгдэлхэн грим зүжэгшэний
наадажа байһан ролинггоо зан
абари зүбөөр олоходонь, ехэ
туһа болодог, театр харагшадта
зүжэгэй бүхы нюуса ойлгохо,
таахадань, бэлэн байха ёһотой
гэжэ Анастасия Сергеевна һайн
мэдэрдэг.

Дэлхэйн оюун ухаанай дэ-
жэ болоһон зохёолнуудаар
найруулагдһан зүжэгүүдэ
табихада, тэрэ үеын "үнэр"
оруулһан ёһо заншалта онсо
байдал гэршэлхэн толгой
дээрнэ зохидоор хэгдэлхэн
үһэ зүһэнһөөн, һахал һам-
нааһаань эхилээд, парик хү-
рэтэр үмдэхүүлхэ мэргэжэл
пастижерой ажал гэжэ нэртэй
юм. Анастасия Сергеевна уран
бүтээлэйнгээ олохон хубиень
энэ хэсүү нарин ажалда
зорюулаһан байна. Нэгэ нэгээр
нарихан үһэ абажа, бүхэ-
ли парик, һахал һамбай,
һорьһон, гүрлөө хүртэр

Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ

А. С. Ивановагай зохёохы ажалай 50 жэлэй ойдо

ЯЛАС ГЭМЭ ОБРАЗ БАЙГУУЛГАДА ТУҢАЛАН...

1996 оной ноябрийн
23-д, гарагай нэгэндэ Хоца
Намсараевай нэрэмжэтэ буряад
драмын академическэ театр
туһанайнгаа ажалһан, бүхы
наһараа нюур будалгын -
гримёрно таһагыг даажа
хэблэв, таһалгаряагүй тайзан
дээр ажаллаһан, Буряад
Республикын соёлой габьяата
хүдэлмэрилэгшэ Анастасия
Сергеевна Ивановагай зохёохы
ажал табин жэлэй баярай
дээр эхэ зүжэг наадаар
элгээхэнь.

50 жэл соо таһалгаряагүй-
нээр театрта хүдэлхэн хэсүү
таһагыг наань, жаргал баяр
өөрөө адил тэгшэ хубааһан
хүбэ хуби заяан гайхалтай
олон даа. Айдархан 17
наһандаа, аяар 50 жэлэй саана
буряад-Монголой хүгжэмтэ-
рамын театрай хуби заяагаа
булһон түүхэтэй.

1929 оной нажарай дулаахан
сентябрийн 5-най үдэр Эрхүүгэй
Баянгол Ойын аймагай
туһаа сомондо түрөөд, 1945
онной зун Бэлшээрэй дунда
тууули дүүргэжэ, холын
Удэ хото зорилон залуу
хөдөөн бүхы наһаа буряад
драмын театрайнгаа хүгжэхын
хүснэгтэ зорюулаа ха юм.

Алха түрүүн ажалайнгаа
ахтар эхилхэдэ, ородой
туһанай гримэй хургуу-
лын суртаалтай мэдээжэ
хүгжэлтэ болохо Фаина
Степановна, Никитин Степано-
вич Обожинтоной, пастижер
Александр Константинович
Боровагай шанга, нарин
туһаануудыг дабажа,
адалжа гараа. Театрай олон
хүгжэжэ уран зураашадай
хүдэлхэн юм. Нэрлэбэл,
Александр Тимин, Мария
Астакова, Борис Чернутов,
Александр Гергесов, Вадим
Андреевич, Анна Бритова,
Александр Манилов, Валерий
Степанов, харин мүнөө манай
хүгжэжэ ахамад уран зурааша
Александр Доржиевтай олон
хүгжүүлтэ хамта хүдэлөө.

Буряадай түрүүшын опе-
ратив, балеаууа болон
хүгжүүлтэ зүжэгүүдэ най-
уулан табихадань, эдэб-
хэблээр хабаадалсаха хү-
снэгтэ байгаа. Жэшээнь, "Баяр",
"Эдэрээ" гэжэ зүжэг соо Сүхэ-
Баатарай грим ханая. Эрхим
сэгнэлтэ абаа нэн.

болоһон Буряадай литература
болон искусствын хоёрдохи
декадада хабаадалсаа, бэлиг
шадабарһаа хубаалдаа.

БҮХЫ НЮУСЫЕНЬ НЭЭЖЭ...

Гримёрой ажал гэжэ хадаа
театр харагшадта һайн мэдээжэ
бэлхэ байдаг ха юм. Энэ
мэргэжэлдадань нюуса, тайзаны
саана хүнэй нодонһөө холо,
гансал нюураа будаһан
зүжэгшэний ролё наадажа
байхадань лэ театр харагшадта
үзэгдэхэ хамта. Зүжэгшэний
нюур будаха, образдонь
тааруулха, оруулха гэжэ ехэ
орёо, нарин ажал. Анастасия
Сергеевна энэ мэргэжэлэйнгээ
дээдэ шатадань хүрэгжэ, бүхы
нюусыень гүйсэд ойлгоһон
габьяатай.

Илангаяа элдэб олон түү-
хэтэ зүжэгүүдэй хабаадаха
нюуруудай грим геройдонь тон
адляар харагшадай урда
бээлүүлхэ гэжэ ехэ хэсүү
байдаг, уран зураашын бэлиг
шадабары хэрэгтэй болодог шуу.
Анастасия Сергеевна энэ шунал
эрдэмдээ илангаяа ехэ амжалта
туйлаһан габьяатай.

Погодиной "Кремлёвские
курanty" гэжэ зүжэгтэ Ле-
нинэй, Дзержинскийн орёо
хүндэ гримүүдэ бүтээгээ,
образуудын харагшадай
магтаалда хүртөө нэн.

Д.Р. Батожбайн "Барометр
шуурга харуулна" гэхэн зүжэг
соо Иван Бабушкинай роль
В.Халматовай наадахада, гол
геройн нюурайнь, түхэл
шарайнь гримыг һайнаар
тааруулжа шадаһан юм.
Н.Дамдиновой "Доржо Бан-
заров" гэжэ зүжэг соо эрдэмтэ
Доржо Банзаровай образ театр
харагшад мүнөөшье хүртэр
мартадаггүй байһан байха.
Монголой драматург Намдагай
"Эдэрээ" гэжэ зүжэг соо Сүхэ-
Баатарай грим ханая. Эрхим
сэгнэлтэ абаа нэн.

ХЭСҮҮ НАРИН АЖАЛТАЙ

Зүжэгшэний шарай он-
доо болгохо, геройн бодолыг
дамжуулха, уран бүтээлэйнгээ
шатаар дууһаагүй юрэ бусын
һанал бодолнуудаа зохёоходоо

булгыень оёхо, тааруулха гэжэ
тхиммэше амархан ажал бэшэ
хайм даа. Иигэжэ зүжэгшэний
толгой дээрэ хамта бүтээгдэлхэн
гримёр-пастижерой ажал
наадагдахаа байһан образтой
зан абари дүтэлүүлжэ түгсээдэг
удхатай бшуу.

Анастасия Сергеевна олон
жэлэй хугасаа соо манай алтан
жасада ороһон, театрай үндэрхэн
хуури табилсаһан суута
зүжэгшэдөөр хүдэлөө. Аяар
долоон үе зүжэгшэний нюур
будажа, абари зангыень
бултанайнь таажа, баяр
жаргалаа хубаалдажа ябана.
Өөрөө олон удаа Москва хото
зорихо, оронойнгоо томо томо
суутай театруудта ошожо,
дээдэ мэргэжэлтэй гримёр-
пастижернуудта, уран зу-
раашада һуража, хирэ-хирэ
болоод лэ мэргэжэлдэ дээ-
шлүүлжэ байгаа. "Мосфиль-
мын" гүнзгы суртаалдаһыг
хүртөө. Бэрхэ багша олон
шанинарыг бэлдэ. Өөрынөө
үнэн сэхэ аша туһатай
ажалайнгаа түлөө Анастасия
Сергеевна гүрэнэй олон шангал,
грамотануудта хүртэнхэй. 1982
онной октябрийн 29-нэй
зарлигаар "Буряад Респу-
бликын соёлой габьяата
хүдэлмэрилэгшэ" гэхэн үндэр
нэрэ зэргэдэ хүртөө нэн.

Энэрхэ эхэ, гэрэй бэрхэ эзэн
эхэнэр өөрынөө үеын нү-
хэр Владимир Михайлович
Федоровтой хоёр һайхан
басагадаа хүнһөө дутуугүй
хүмүүжүүлжэ, хүл дээрнэ
гаргаад, мүнөө олон зээнэрээ
хаража, жаргалаа эдлэжэ ябана
даа.

Ута наһа, удаан жаргал
эдлэжэ, элүүр энхэ энэ дэлхэй
дээр һуугыг даа, хүндэтэ манай
Анастасия Сергеевна!

Анастасия Сергеевна Ива-
новагай зохёохы ажаалаа
эхилхээр табин жэлэй ойдо
зорюулагдһан баярай шу-
нааданда байгша оной ноябрийн
24-нэй үдэшэ гүрэнэй Хоца
Намсараевай нэрэмжэтэ буряад
драмын академическэ театрай
байшан соо та бүгэдыг, театр
харагшадаа доро дохин урижа,
хүлээжэ байнабди.

Ц. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ,
театрай уран зохёолой
таһагыг даагша.

АЖАБАЙДАЛШНИ АРЮУН БАЙГ!



Хүнэй хуби заяан хожо-
моо ямараар эрьхэб, таажа
хэлэхэнь, өрөө асуудал.
Оюна басаган хара багаһаа
эжынгээ хүдэлмэрилдэг газарта
ерэхэдэ, редакцийн олонхи
хүдэлмэрилэгшэдэй абари
зангыг, шоглон гасаалагшадыг
нилээд тухайлхашуу болоһон
гээшэ. Бишыхан басаган
хэдыхэн жэлэй үнгэрхэдэ, энэ
ажалша коллективэй гэшүүн
болохоёо хаанаһаа мэдэхэб даа.

Улаан-Үдэйн 20-дохи дунда
хургуулинь 1992 ондо түгсэхэн
Оюна конкурс оор багшын
институтта ороогүйшье наа,
гэртэхинэйнгээ дурадхалаар
бухгалтерай 3 нарын курса
эрхим сэгнэлтэтэйгээр дүүр-
гээд, хотын эмхи зургаа-
нуудта мэргэжэлээрээ ажалай
олдохогүйдэ, ажалайнгаа эхин
алхамыг "Буряад үнэн" ма-
шинисткээр захиалһан юм.
Хотын ород хургуули дүүргэлхэн

эдир басаган сониной хү-
дэлмэрилэгшэдэй гар бэшэ-
гүүдыг нэгэшье алдуугүйгөөр
сэбэрхэнээр машинка дээрээ
саг дары сохижорхёод, аха
нүхэдтөө асаржа үгэхэдэнь,
тэдэнь ехэл гайхалдаха:
"Оюнамнай буряад хэлэнэй
дүрмэе шудалаагүй аад, ямар
һайнаар, нягтаар сохино
гээшэб", - гэлдэн магтаха.

Энхэргэн эхэ Гэсэма Аму-
ровнагайнгаа, мүн суг хү-
дэлмэрилдэг нүхэдэйн хү-
тэлбэри доро ажалайнгаа
эхин алхамыг эхилхэн Оюна
түрүүшын үдэрһөө машбюродо
ороһон материал бүхэниг һайн
шанартайгаар сохижо, олохон
журналистнуудай магтаалда
хүртэжэ эхилхэн.

Һонор ухаатай хүбэлгэн
Оюна сониноо компьюте-
раар барлаха эхин алхамда
эдэбхитэйгээр хабаадаһан
нүхэдүүдэй нэгэн гээд эндэ
онсолмоор.

Манай компьютерна цехэй
бэрхэ операторнуудай нэгэн
Оюна Доржиева ажаллажа
байгаад, Буряадай хүдөө ажахын
академиин экономическа
факультетэ заочноор һурана.
Хамта хүдэлдэг нүхэдын Ою-
на Владимировнагаа түрэн
үдэрөөрнь амаршалаад, сагай
бэрхэдэ дииндэнгүй хараалһан
хэрэгүүдэ жэншэдгүй һайнаар
бээлүүлжэ, аба, эжын буянгаар
хододоо омогдорюун ябахыень
үнэн сэдхэхэлхэ хүсэнэбди.

Үнэхөөр илдамхан Оюна
"Үнэн" сониноймнай басаган
юм.

Олоной хэрэгэй түлөөдэ
Оюун бэлигээ зориулдаг
юм.
Д. ХУБИТУЕВ.

НОМОЙ САЛОН НЭЭГДЭБЭ

Ноябрийн 20-до Буряадай үндэрхэтэнэй библиотекэ соо
"Буряад ном-96" гэхэн Буряадай түрүүшын номой салон
нээгдэбэ.

"Амаршалгын дуунай" аялга доро сэнхир хадаг хүндэтэ
айлшан, Арадай Хуралай Түрүүлэгшын нэгэдэхэ орлогшо
А.Д.Карнышевта барюулагдаба. Тэрэнэй удаа Россин соёлой
габьяата хүдэлмэрилэгшэ, Буряадай үндэрхэтэнэй
библиотекийн директор И. И. Петухова ба А.Д.Карнышев
хоёрто Буряадай түрүүшын номой салонтой нээгдэлхэн тухай
тэмдэг болгон, лентэ хайшалха хүндэтэ үүргэ даалгагдаба.
Буряадай үндэрхэтэнэй библиотекын 115 жэлэй ойи баяртай
дашарамдуулан, баяр ёһололой оршон байдалда эмхидхэгдэлхэн
тус номой салон халуун алыг ташалган доро нээгдэжэ, зон
зал соо дэлгэгдэлхэн номой экспозицитай танилсаба.

Хэблэлэй эмхи зургаанууд сооһоо Буряадай номой хэблэл
тон ехэ, түүхээр баян гэжэ мэдээжэ. Тиймэһээ экспозицитай
танилсалга тэрэнэй табигһан номуудһаа эхилхэниинь тон
зүб. Шэнэшэнэ номууд үргэнөөр табиятай. Олонхи номуудайнь
буряад хэлэн дээрэ хэблэгдэлхэниинь һайшаагдамаар.

Саашаа ошоходо, республикын типографиин, "Байгал",
"Хараасгай" сэтгүүлүүдэй, ВАРК-ын, БНЦ-гэй хэблэлэй
түбэй, "Соёл-культура" гэхэн РЦНТ-гэй хэблэлэй болон
бусад хэблэлүүдэй экспозицинууд харуулагданхай.

Эдэнэй дундаһаа һая бии болоһон "Бэлиг" гэхэн номой
хэблэлыг онсолон тэмдэглэжэ хэрэгтэй. Директор Владимир
Жамсэвич Хамагановай хэлэхээр, тус номой хэблэл
ехэнхидэ хургуулида үзэхэ номуудыг ба бэшэшыг һуралсалай
программын хэрэгсэлүүдыг хэблэнэ. Энэ хэблэлэй гаргаһан
номуудыг олондо тараадаг һуралсалай-педагогическа
коллекторэй директор Д.Б.Батуева сугларашадыг шэнэ
номуудтай танилсуулба. Тэдэнэй дунда Буряадай түүхэ,
географи, соёлой асуудалнуудыг шэнжэлхэн номууд олон.
Мүн хуушан монгол хэлэ шудалагшадта "Монгол хэлэ
бэшгэй үндэрхэн" гэхэн ном дурадхагдаа. "Бэлиг" хэблэл
дурадхаһан номуудаа хүдөө аймагуудаар тараахаар бэлэн
байна гэжэ тэмдэглэжэ шукала.

Мүн тиихэдэ БГУ-гай хэблэлэй албан (директорынь
Э.А.Уланов) үргэн экспозици харуулаа. Энэ жэл тус албан
123 ном, согсолбори, монографинуудыг хэблэн гаргаа. Залуу
уран зохёолшодой хамтаралай хэблэлэй туршалганууд ба
Захааминай аймагай "Уран Дүшэ" гэхэн уран зохёолшодой
холбооной хэблэлхэн номууд мүн харуулагдаа.

Номуудай экспозицитай танилсаһанай удаа ном хэблэхэ
асуудалнуудаар "Түхэрээн шэрээ" ажалаа ябуулаа.

А. ПЕРГЕНОВ.

БУРЯАД УРАН ЗОХЁОЛОЙ



Дэлхэйн монголшо томо эрдэмтэдэй дунда суутай, угаа хүндэтэй байхан, хэлэ бэшгэй эрдэмэй доктор, профессор Цыбик Бобоевич Цыдендамбаев мүнөөмэндэ ябаа наа, 81-тэй байха бэлэй. Тэрэ хадаа 1915 ондо Хориин аймагтай Байсын-Эбэр гэжэ нутагта түрөө. Хориин дунда хургуули дүүргээд, Буряадай пединститутта ороһон юм. Институт дүүргэмсээрээ, 1941 ондо дайнда мордожо, эхинһэнь һүүл хүрэтэр ябаа. Дайнай һүүлээр 1 жэл ажаллаад, Москвада аспирантурада нуража дүүргээд, хэлэ бэшгэй эрдэмэй кандидат болоо.

Буряад хэлэ шудалха хэрэгтэ аргагүй ехэ нэмэри оруулһан энэ эрдэмтэн хэблүүлһэн номууд, толилуулһан статьянууд тоогүй олон юм. Бүри табяад онуудта ород-буряад-монгол хэлэнэй томохон словарь

Москвада хэблүүлжэ, хэлэ шэнжэлэгшэдтэ, багшанарта, оршуулагшадта сэгнэшгүй ехэ аша туһа үзүүлһэн юм. Тэрэ словарь мүнөө хүрэтэр зондо алба хэнээр. Тиихэдэ буряадуудай угай бэшгүүдые алишье талаһаань гүнзэгыгөөр шэнжэлжэ, нилээдгүй зузаан ном гаргуулжа, 1975 ондо Новосибирск хотодо СССР-эй Эрдэмэй академийн Сибириин отделенийн хэлэ бэшгэй институтта докторско диссертаци амжалтатай хайнаар хамгаалһан байгаа.

Мүнөө "Буряад уран зохёолой хэлэн тухай" гэхэн манай газетын 1979 оной майн 20-ной дугаарта барлагдаһан статьянь бага зэргэ хаһаад толилхо гэлсээбди. Юуб гээбэл, статья соо хэлэгдэһэн эрдэмтэн хараа бодолнууд хуушараагүй, хургаал абамаар зүйлнүүд бии.

гэхэ гү, али шэлжэн хубилһан

удха оруулжа хэрэглэдэг байна. Арад ниитын хэлэнэй холбоо хошон үгэнүүд элбэг дэлбэг аад улам нэмэжэ олошоржо байдаг дээрһэнь тэдэниие үрдижэ бүридхэнь түбэгтэй юм. Тиизэ яабашье, тэрэндэ хабаатай зүйлнүүдһэ нэгэ хэдынь хараа үзээбди.

Тусхайта нэрэ гээшэ юумые миил нэрлэхэһээ бэшэ, юумэнь ондоо ямаршье шанар шэнжын тодорхойлоггүй гэжэ ханан гэхээ, арадай хэлэндэ, аман зохёолдо гү, али литературада тэрэниие тусгаар удхатайгаар хэрэглэһэн байдаг.

Буряад хэлэнһээ жэшээ абабал, анха түрүүн арадай аман зохёолдо хэрэглэгдэдэг байһанаа, Хоца Намсараевай зохёол дамжажа, нимэ тиймэ гэжэ байгаа, нэрэ гаргаһан нэрэнүүд манай литературада үргэнөөр тараһан байна: Данхар Галдан, Далуу Радан, Алсагар Мархай, Аля Балдан, Ямаан Жамса гэхэ мэтэ.

Ород болоод бэшэшье индоевропейскэ хэлэнүүдэй грамматическа родые (буряадшалбал, эр-эмэ-эрсэ түрэлдэ үгэнүүдэнь илгардаг гуримые) уран зохёолшод тусгаар удха оруулжа хэрэглэһэн баримтанууд тохёолдодог. Жэшэнь, "1836 оной Петербургска запискануудта" сууга зохёолшо Н.В. Гоголь ингэжэ бэшэ һэн: "Москва эмэ түрэлэй, Петербург эрэ түрэлэй... Москва үнэнэй гэртэһээ гарахаа болиһон абгайхан, блиныгээ шараад, дэлхэй дээрэ болоһон юумые һуумгашаа дуулаад байдаг зантай. Тиихэдэнь Петербург хүл хүнгэшүүлэй нэгэн, гэртэ торохо тогтохогүй, хубсалжа зэлэжэрхёд, Европын урда һагсаганадаг, дамтигээд далайн саадахюультай дохисогоолдодог".

3 ҮГӨӨР БУРЯАД хэлэндэ үгэнүүдэнь нимэ тиймэ түрэлэй гээд хубаагадаггүйн мэдэгдэнэ. Гэбшье, манай аман зохёол соо зарим ан гүрөөлые гү, али шубуу шонхорые эр-эмэ шэнгээр домоглоһон ушарнуудайралдааг. Жэшээлхэдэ, үнгэнэжэ, бартахи баабай, хуш шубуун эхэ, хунай бүргэд эсэгэ гэдэг. Энэ мэтые басни соо гү, али бэшэшье зохёолдо хэрэглэжэ боломоор.

Ород хэлэнэй нэрэ үгын хэлэлгын хубинуудһаа юумэнь, гэмдэгэй, тоогой болон түлөөнэй нэрэнүүдһээ - али таарамжатайень урдань аман зохёолдо, мүнөө уран зохёолдо хэрэглэхээр шэлэн абаад, тусгаар удха оруулан шэмэглэжэ, элдэб янзын метафора, эпитет гэхэ мэтэ болоһон баримтанууд олон ушардаг. Мүн нимэрхүү түлэбэй үүргэ дүүргүүлхын зорилгоор буряад нэрэ үгын хэлэлгын хубинуудһаа абтамаар хоёр - нэгэн зүйл дурдаг.

Буряад хэлэнэй түлөөнэй нэрэ, энэһинһээ гараһан үгэнүүд юумэнь удхые халгантуулжа

публицистикын (олонийтэдэ хандалгын), эрдэм болоһон техникын, албан ябуулгын, амин хэрэгтэй, уран зохёолой гэхэ зэргээр бүлэгтэлһэн лаб табан халаа найруулганууд (жанрова стилинүүд) багтана. Тиихэдэнь мүнөө үеын буряад литературна хэлэн соо ниитэ-политическэ (гэхэ гү, али общественно-политическэ), эрдэм гэгээрэлэй (ородоор - учебно-научна) болон уран зохёолой (ородоор - художественно) литература гэхэн гурбан халаа найруулганууд илгаржа гараһанинь сохотой.

Тээд жэшээ болгон хэлэхэдэ, ород литературна хэлэнэй 5 халаа найруулгаар (жанрова стилиээр) гансата үндэһэ табижа шадаһан хүн байлтай гэхээ гү? Тиймэ хүн байгаа наа, нэгэн доро табан гэгшэ шадабари гаргажа, янза бүрийн уран зохёолнуудые бэшэхэ, элдэб газетэ журналнуудые хэблэхэ, олон халбарита эрдэм накуануудые дэбжээхэһээ гадна, хуули хэрэг хүтэлбэрлэхэ, түрэлсадан, нүхэд таланартаа үргэлжэ бэшэжэ бэшэжэ ябаха зэргэтэй һэн гээд бодоходо, литературна хэлэ зохёон байгуулха ябадал нэгэ хүнэй наһанһаа байтагай, нэгэ үеын бүлгэм уладуудайшье хойнонь гараха юумэн бэшэ, харин үе дамжажа, олонийтээрээ, гарта һабартаараа оролдожо бүтээхэ үйлэ хэрэг гэжэ мэдэрхэ хэрэгтэй.

Литературна хэлэн соогоо уран зохёолойнь халаа найруулга (стиль) түрүү зэргын үүргэтэй юм гэхэдэ, мүнөө сагай ород литературна хэлэнэй словари "Пушкинһаа Горький хүрээ" зохёохо ёһогүй гээд, В.И. Ленинэй хэлэлхэн, олондо мэдээжэ заабариһаа үндэлһэн абтана.

Буряад литературна хэлэн буряад уран зохёолой хэлэн хоёрые мүн энэ талаһаа хаража үзэхэдэ, гол түлэб баһал адли харилсаатай байха юм. Мүнөө үеын буряад литературна хэлэнэй гурбан халаа найруулгануудһаа уран зохёолойнь хэлэн (гэхэ гү, найруулга) үлэмжэ хүгжэн хайжаранги байхадань, ниитэ-политическэ литературын, эрдэм хуралсалай литературын хэлэнүүдһын уран хайханайгаа литературынхида хүрэхэгүй,

хүсэд тохонижоогүй гэжэ ханагдана.

Агууехэ Октябрийн социалист революци болоһонһоо хойшо буряад арад эрхэ сүлөө оложо, үндэлһэн хэлэн дээрээ соёл культураяа хүгжөөн бадаруулахадань, дундаһаань түрэлхи нилээд бэлиттэй уран зохёолшод урган гараһан, мүнөөшье гараһаар байна. Эдэ зохёолшодой ганса нэрэнүүдһын хануулжа, Намсараев, Дондубон, Дашиинимаев, Абидуев, Базарон, Шадаев, Балдано, Мадасон, Номтоев, Галсанов, Цыдендамбаев, Тумунов, Балданжабон, Батожабай, Дамдинжацов, Шагжин, Улзытуев, Дамдинов, Жалсараев, Дондокова, Цырендоржиев, Мунгонов, Жимбиев, Самбуев, Намжилов, Бадмаев, Чимитов, Бадаев, Ангабаев, Петонов, Бадлуев, Галанов, Осодоев, Эрдынеев гээд, бултын бэшэшье наань, тоолоходо литератураа мэдэхэ хүндэ эдэнэй бэшэһэн зохёолнууд соо али зэргын һонирхолтой һайн, уран нариншье шанартай бүтээлнүүд бии байһанинь элитэ.

Общественно-политическэ литература тухай хэлэхэ болоо наа, Совет засагай үедэ хэдэ хэдэн газетэ болон журналнууд буряад хэлэн дээрэ гараһан, гаражашье байна. Зүгөөр буряадай дундаһаа тобойжо илгарһан публицист-журналистуудые нэрлэхэнь бэлэн бэшэ юм. Уран зохёолшод сооһоо Намсараев, Дондубон, Галсанов, мүн баһа Балданжабон, Дамдинжанов, һүүлэй үедэ Дондогой, Дашабылов, Жамбалдоржиев гэгшэд буряад публицистикэдэ өөрынгоо хубитануудые орууланһи гээд гэмдэглэмээр.

Бага болон ехэшье наһатаниие эрдэм гэгээрэлдэ хургахын зорилгоор буряад хэлэндээрэ үзэгдэл учебник, ном дэбтэр бэшэхэ хэрэгы багшанарай дундаһаа гараһан Имехенов, Дугаржабон болон бусад үргэлжэлһэн, мүнөө Мижидон, Санжин, профессор Цыдыпов, хэлэ бэшгэй эрдэмэй кандидадууд Доржиев, Батоев гэхэ зэргын улад эрхилэн ябуулна.

Эдэ бүхы хэлэлхэнэ тобиш болгожо онсодхобол, ямаршье арадай литература хэлэн аса

халбаринуудаар олон байдаг ушарһаань тэрэниие уран хайханай литературы хэлэнтэй адлидхажэ болохогүй; литературна хэлэнэй халаа найруулгануудые бүрин байгуулжа шадаһан ганса хүн гэжэ байха ёһогүй; литературна хэлэн гээшэ удаан саг соо олоороо туйлаһан бүтээл юм гэжэ тодоруулаад туршаһан оролдолго болоно.

ХЭЛЭН гээшэ уран х а й х а н а й литературы "эхи үндэлһэн" юм гэжэ Максим Горькийн хэлэлхэн сэтэ мэргэн үгэ бии байһанинь олондо мэдээжэ. Тийн энэ "эхи үндэлһээ" зүбөөр ашаглаха, буйлуулан болбосоруулха хэрэгтэй гээд саашань Горький үргэлжэлүүлһэн байдаг.

Уншагдай дура сэдхэл татажа шадамаар "Гоё хайхан хэлэнэй нүлөө хүсэн уран зохёолдо яагаад бии болгодоноб гээд, харуулха гэхэн ханал бодолоо, образудайнгаа абари зангы, ажабайдалай дүрсэ хэлбэриие оно оншотой, һонор тодо, эрид хурса үгэнүүдээр зураглан бэшэхэ хэрэгтэй... Тиихэдэ гуурһаар миил бэшэнэ бэшэ, үгөөр хэлэжэ зурана гээшэб, зүгөөр зурааша шэнгээр хүнүүдые тогтожо, зогсоһон тухэлтэйгөөр зурана бэшэ, харин хүдэлжэ ажаллажа, хоорондоо холбоо харилсаатай гү, али тэмсэл хөмөротой байһаар харуулна гэжэ зохёолшо бүхэн ойлгожо ябаха һэн" гээд Максим Горький "Социалист реализм" гэжэ статья соогоо хургаһан байдаг.

Буряадаар ойлгосотой байхынь хараадаа абажа, уран зохёолой хэлэн хадаа зураглан шэмэглэһэн хэлэлгэ гэхэдэ, боломоор шэнги. Зүгөөр ород теоретигүүдэй хэлэдэгы шууд баримталбал, уран зохёолой литература образно-эстетическэ хэлээр бэшэгдэдэг гэхэ зэргэтэй. Тийн зураглан шэмэглэһэн (юм гү, али образно-эстетическэ юм гү) хэлээр уран зохёол бэшэхын тулада, нэгдэхинь, арад ниитын хэлэндэ байһан холбоо хошон үгэнүүдые (ородоор - "изобразительные средства общенародного языка" гээшье) шадамаар ашагладаг; хоёрдохинь, юрын үгэ хүүрнүүдтэ метафора болоһон

МАНАЙ литературна хэлэн өөрынгоо нутаг хэлэнүүдһээ, үргэнөөр мэдээжэ болоһон хөөрөөнэй хэлэнһээ, мүн баһа ород хэлэнһээ таарамжатай үгэнүүдые шэлэн шүүрдэн абажа, саг үргэлжэ үгэнүүдэйнгээ һан баяжуулдаг, адлирхуу удхатай үгэнүүдээр, ородшолбол - синонимуудаар элбэг дэлбэг байжа, тэдэнэ али хэрэгтэй сагтань һолгэн һэдхэн хэрэглэхэ ёһотой. Тийнхгүй, анха нэгэтэ нүдэлһэн үгэ гү, али терминиие ойлго - боли гээд нүдэ балай бэшээд һууха гээшэ тон нозог хэрэг гэжэ тоололтой.

Буряад литературна хэлэн гээшэ хэрэгтэй хүтэлбэридэ хэрэглэдэг, гүрэн түрын хуулиа ябуулга бүтээдэг хэлэн бэшэ, харин үндэлһэн соёл культура болоод, гэр байдалай харилсаа хангажа байһан хэлэн хадаа зоной алдаар болохо, жиирэй хөөрөөнэй хэлые али болохо газартань тааруулжа ашаглахые оролдохо ёһотой. Тийнхгүй наа, литературна хэлэмнай шортоол өөрөө хохидоод халажа магадгүй.

"Литературна хэлэн", "уран зохёолой хэлэн" гээд хэлэгдэдэг хоёр янзын ойлгосонууд хоорондоо ямар илгаатайб гэжэ тодорхойлохо хэрэгтэй байна.

Ород литературна хэлэнэй түүхые шэнжэлэгшэд литературна хэлые нэгэ үедэ уран зохёолой (гэхэ гү, али литературы) хэлэнтэй адлидхадг һэн гэжэ академик В.В. Виноградов бэшэһэн.

Арад зоной литературна хэлые али нэгэн томо зохёолшонь бии болгодог, жэшэнь, Александр Сергеевич Пушкин хадаа ород литературна хэлэнэй үндэлэ байгуулагша, Тарас Григорьевич Шевченко - украин хэлэнэй үндэлэ байгуулагша юм гээд хэлэдэг ханал болбол литературна хэлые уран зохёолой хэлэнтэй адлидхадг үеһөө унги узууртайһаа гадна, эдэ агууехэ зохёолшодой авторитет байнал гэжэ, эдэниие юушье бүтээгээ гэхэдэ, ямар хэжэг түрэлтэйб гэхэн найдамжа болоно хаяа.

Тогтонижоһон литературна хэлэн олон зүйлэй найруулгаһаа (стилиһээ) бүридэһэн байха юм. Жэшэнь, ород литературна хэлэнэй бүридэлдэ

расхаалда

ХЭЛЭН ТУХАЙ

барлахан бүрийн далаа
жэжээ, Жэжээнь, поэт
Галсанов "Ойлгож бай"
шүлэг соогоо ингэжэ
Урагшай
м. Тинбэ
абаатай
хараа

агаа хайханаар
абажархёод,
айлаа айлшалхаб,
ойлгож бай.

хатаржархёод,
хээрхээ
ойлгож бай.

дүрбэн мүйрэй
хээрхээ, "Яахаяа хээрхээ
бай" гэхэн мүйрэй удха
тодо бэшэ, зориута

агаар орхигдоон байна.
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ
агаар орхёо ёготой. Зүгөөр
ушарыг тайлбарилха гэжэ

барлахан үгэнүүдые харагты;

Гансаардахан шабганса

ханыааа худ-худхэн,

Газааааа нохойнь

харюусана ноб-нобхон,

Гашуун утаанһаа гашуун

нёлбоһон нубарин,

газартга дүһална

тоб-тобхон...

Поэтесса Цырен-Дулма

Дондокова "Дэб-дэбхэн

Сэндэмэхэн" гэжэ шүлэг

зохёоходоо, улааа эршэгдэн

дэбхэржэ наадаһан басагаһанай

хүсэ шадалай шангадаһан

буларһыг дуураанай үгэнүүдэй

хүсөөр нарин нягта сэгнэжэ,

шүлэгөө зураглан шэмэглэжэ

шадаһан дээрэлхэнь уншахада

ехэ һонирхолтой байха юм:

Дэб-дэбхэн дэбхэрнэ

Сэндэмэхэн,

Дээгүүрнь улһан мушхарна

дэр-дэрхэн.

Арба хорн тоолоно

шоб-шобхон.

Аман соогоо шэбэнэнэ

шэб-шэбхэн.

Ушөөл, ушөөл дэбхэрнэ

пэс-пэсхэн.

Үе мүсэнь унтарна

жэм-жэмхэн.

Түргэдэн зүрхэнийн

сохилно түг-түгхэн.

Эсэһэн басаган хатарна

һаб-һабхан.

Шүдөө зуужа ороно

тас-тасхан.

Эршэ абан шангадана

тэр-тэрхэн.

Эшэтэй оһор эшхэрнэ

һэр-һэрхэн.

Эрхим тоо тоолоно

тоб-тобхон.

Сэндэмэ басаган дэбхэрнэ

таб-табхан

Илан ханинараа гарана

саб-сабхан.

УРАН ЗОХЁОЛШОД

хайншыг юумыг

магтаха болоходоо,

муушыг юумыг мохоохо

болоходоо, дуураанай үгэнүүдэй

элбэг дэлбэг һан сооһоо

дууртайгаа шэлэжэ абаһан

байдаг.

Хоца Намсараевай үзүүр һайн

зохёолнуудай нэгэн болохо

"Үбгэн Гэлэнэй үгэ" гэжэ поэмэ

соо дуураанай үгэнүүдһээ

гараһан, хорон хурса удхатай,

эршэ абьяас ехэтэй үйлэ

үгэнүүдые оншо

шадабаритайгаар хэрэглэһэн

байдаг. Тэдэнэй зарим хэдынь

жэшээ болгон, эндэ үгэнүүдһи:

Баруун мүйрэй эхиндэ

Барас шэнгээр бажаганажа,

Зүүн мүйрэй эхиндэ

Луу шэнгээр лужаганажа,

Дээбэриень дэжэгэнүүлжэ,

Дэмы зондо гайхуулжа,

Хаалгынь хашагануулжа,

Хамаг зондо гайхуулжа,

Шанаг дэгл шалхалзуулжа,

Шанам жалгай

һэгсэлзүүлжэ,

Манан хоөргэ ялалзуулжа,

Маанин эрхи нубарюулжа,

Үбсүү сэлин үлэсэгээн,

Үргэн сээжээ зайласаган

һуужа байтарни...

Буряад арад ниитын хэлэнэй

баялгыг уран зохёолдо

ашаглахадаа, оройдоол хэлэлгын

хубинуудта анхаралаа

хандуулабэшэ, мүн тул хэлэндэ

элбэг байгаа паарна (зэргэшээ)

үгэнүүдые, гадна онһон үгэ,

юроол, таабари гэхэ мэтын

хэбшэмэл үгэнүүдые

литературада хэрэглэхын тула

һанал бодолоо табиха шухала.

Арад ниитын хэлэнэй холбоо

хошон үгэнүүдые уран зохёолой

хэлэндэ абажа ашаглаха ябадал

нилээд ехэ удха шанартай

байбашыг, уран зохёолой хэлыг

зураглан шэмэглэхын тулада

юрын үгэнүүдтэ шэлжэн

хубилһан (гэхэ гү, али метафора

болоһон) удха оруулжа

хэрэглэхэдэ, бүри ехэ аша

туһатайсын мэдэрхэ хэрэгтэй.

Түрүүшын үеын буряад

зохёолшодой бэшэһэн зүйлнүүд

соо яһала таарамжатайгаар

удхын шэлжүүлһэн үгэнүүд

дайрадаа юм. Зүгөөр тэрэ үеын

зохёолшод зориуталжа, шэнэ

һонин метафора олохоёо

шухатардаггүй һэн гэжэ

тэмдэглэхэ зэргэтэй.

Жэшээнь, Бато Базарон

зохёолнуудыг абаад харахада,

1927 оной "Сэлэнгын үер", 1928

ондой "Һайхан намар" гэжэ

шүлэгүүд соонь метафора аһан

саана дайрагдахытай. Тээд 1932

ондой бэшэһэн "Зүгэ" гэжэ басни

соонь һонирхолтой

метафоранууд хураггүй

олоһонгои үзэгдэнэ (хараар

барлаһан үгэнүүдые ажарлагты):

Үнгын сэгсэг нэмэрһэн

Үргэн хүхэ нугада

Тоһото шаргал зүгынүүд

Тойрон эрьен нийдэнэ.

Һалбараад байһан нямняе

Һабар бээдэз тэбэрижэ,

Бараан шара зүгынүүд

Бал тоһо суглуулна.

Олоороо тэдэнэр хамтаржа,

Олоһон олзоо нийлүүлнэ.

Хонолго байраа бэхилжэ,

Холбоо торхоо дархална.

Поэт Базарон зохёохы

ажалаа саашан мүн энэ шэлэн

шадабаритайгаар үргэлжэлһэн

байдаг.

Һаһаар залуубтаршыг һаа,

түрүүшын үеын зохёолшод тээшэ

хабаатай Цэдэн Галсанов тухай

хэлбэл, буряад поэзии урһан

дэбжэлтэдэ өөрын зүгһөө һайса

нэмэри оруулһан поэт гэжэ

тоологдоно. Галсановай 1934

ондой бэшэһэн, жэшээнь,

"Хэнгэргэ" гэжэ шүлэг

хэмжээгээрэ ехэ бэшэшыг һаа,

харин зураглан шэмэглэгдэһэн

талаараа тэрэ сагай хэдэн томо

шүлэгүүдтэ мүхөөгөө үгэхгүй

гээд һанамаар. Энэ хэлэгдэһыг

баталхын тулада шүлэгтэй зарим

тэды мүйрнэй эшэ татаа:

Сахариг хөөһэн

Сайбар уһаа

Сааша, наашань

Салгидуулжа,

Хабсагай шулуун

Хабшал дундаһаа

Харайн гаранаһ

Хэнгэргын уһан!

Хүхэ дэлюунүүд

Хүһөө шулууг

Хүндэ сохисоор

Хабирдуулжа,

Хүмэрюу ехэ

Хүүюур уналаар

Хүнхүнүүр сэнгүү

Хүгжэм татанаһ.

Галсановай урагшатай
шадабаритайгаар зохёоһон
зүйлнүүд нилээд олон юм. Тээд
тэдэнийг тоолоод яалайб
гэбэшье, ирагуу һайхан хэлээр
бэшэһэн "Павел Балтахинов"
гэжэ поэмнэй нэрлэнгүй
орхихын аргагүйгээд һанагдана.

Цэдэн Галсанов хадаа манай
поэзии (гэхэ гү, шүлэгтэ
зохёолой) хэлэндэ үгын һууриг
урданайхиһаа ондоо болгожэ,
гэдэргэ һууритайгаар бэшэжэ
эхилһэн поэт-инверсионист
гэжэ нэрлэгдэдэг. Энэ талаар
Галсановые даһан залуу
поэтууд бии байдаг.

Улзытуев, Дамдинов,
Самбуев, Талхаев болон
бэшэшыг шүлэгшэдэй, басниша
Чимитовэй, прозоор бэшэдэг
Мунгонов, Цырендоржиев,
Бадлуев, Галанов, Эрдынеев
гэгшэдэй зохёолнуудыг
уншахада, буряад уран һайханай

литературада эршэмтэйгээр
урагшаа даһанга гэжэ яһалшыг
мэдэхээр болодог. Иймэ бодол
юун дээрэлхэ улам бүри
һанаанда хадуугдан бүхэжэнэб
гэхэдэ, эдэ дунда үеын
зохёолшодой хойноһоонь

ажалайнгаа талаар һалан
һандангүй дахасалдаһан, үлэ
мэдэг залуубтар һананай
Дашабылов, Раднаева, Хамаев,
Батоев, Намсараев, Байминов,
Доржиева гэхэ мэтэнэр дорюун
алхасаар гэгшэлэдэнэ.

Ингэжэ уран зохёолой хэлыг
юрэнхы литература хэлэнһээ
онсолһон асуудалнуудта
хабаатай һанамжануудта
хэлэгдэб гэшээ. Саашан манай
эндэхи литература хэлэнүүдэй
байдал дээрэлхэ абтаһан аад,
тигэжэ илгаа, онсолгогүй хоёр
- гурбан асуудалнууд дээрэ
тогтохо хүсэлтэй байгдана.

Нэгэдэхинь, стилистическэ
талаараа суг хэрэглэгдэжэ
болоһогүй үгэнүүдые холиһон
худхаан баримтанууд манай
буряад зохёолнууд дотор
нэгэнтэ бэшэ үзэгдэдэг.

Бэшэгтэй нарин хэлэн дээрэ
зохёолоо найруулжа байтараа,
ямаршыг шалтаган үгыгөөр
хооронһыг бүдүүлгэ шанартай
үгэ абажа хэрэглэжэрхихэ юм.
Жэшээнь, "тон баян" гү, али
"ехэ баян" гэжэ бэшгэ дээрэ

үгтэдэг үгэнүүдые хэрэглэхэ
зэргэтэй аад, "бузар баян" гэжэ
бааза шанартай үгэ, мүн "дотор"
гү, али ядахын сагта "гэдэһэн"
гэхын орондо хара хэлэнэй
"гүзээн", нарижа хэлбэл -
"үнэхэхэ", үгы



ФЕДЕРАЦИЙН СОВЕДЭЙ ЭГЭЭН ЗАЛУУ ГЭШҮҮН

Эрхүүгэй областиин Усть-Ордын Буряадай автономито округой захиргаанай гулваагаар Валерий Малеев хунгагдажа, Россин Федерацийн Соведай эгээн залуугэшүүн болобо.

"Каменский" совхозой директорээр ажаллажа байһан 32-той директор ноябрийн 17-до эндэ болоһон хунгалтада 38,5 процент хунгагшадай дуу абаа, харин захиргаанай мүнөөнэй гулваа Алексей Батагаев

хунгагшадай 27 процент дуу абаа.

Валерий Малеевэй хунгалтын урда тээхи идхалгын ажал ябуулгыг "Востоксигуболь" гэжэ акционернэ бүлгэм хүтэлбэрлһэн байгаа.

1995 ондо Эрхүүгэй областһоо Россин Федерацийн Гүрэнэй Дүүмэдэ 75 наһатай РАН-ай академик Григорий Галазий хунгагдаа юм гээд хануулхадэ хонирхолтой байха ёһотой.

С. БАИРОВ.

Агын һонинууд

ХУНГАЛТА - ДЕКАБРИЙН 22-ТО БОЛОХО

Агын Буряадай автономито округой аймагуудай өөһэдэйн хүтэлбэрийн толгойлогшорыг, округой Дүүмйн депутадуудыг үнгэргэжэ нарын 27-ной үдэр агаархин хунгаһан байгаа. Харин бултанай анхаларыг ехээр татаһан округой толгойлогшын нэрэ нэрлэгдэбэгүй. Энэ тушаалда кандидатуудад дэжүүлэгдэһи, мүнөө Агын округой захиргаанай толгойлогшоор хүдэлжэ байһан Болот Ванданович Аюшеев болон Дундаргын аймагай захиргаанай толгойлогшо Юрий Галсанович Дондов хойрой хэнийшье хунгалтада хабаадагшадай 50-һаа дээшэ процент дууны абажа шадаагүй. Ушар тиймэ-һээ тойрогой захиргаанай толгойлогшыг дахинаа хунгаха болодоо һэн.

Агын округой Дүүмэ - парламентын шэнээр хунгаһан депутатудууд нэгдэхэ зарлаалынгаа сессий хаяхана үнгэргэжэ, Агын Буряадай автономито округой захиргаанай толгойлогшыг байгша оной декабрийн 22-то дахин хунгаха гэхэн шийдхэбэри абаа.

"ҮГЛӨӨНЭЙ ОДОН" КОНКУРСДО ХАБААДАХААР

Агын телевиденийн дэргэдэ "Хонгёохон аялганууд" гэжэ нэрэгэй дуунай конкурс дунда хургуулиг үхибүүдэй хоорондо нёдондо жэлһээ үнгэргэгдэдэг болоһон юм. Тус мурьсөөндэ түрүү һууринуудыг эзэлһэн эдир дуушадые видео-кассет дээрэ телевиденийн хүдэлмэрилэгшэд буулгажа абаад, түбэй телевиденийн "Утренняя звезда" гэжэ телевизионно конкурсдо эльгээһэн байгаа. Тийгэжэ Аргалийн дунда хургуулиин 6-дахы классай хурагша Ж. Батуевагай бэлгэ шадабари үндэрөөр сэгнэгдэжэ, "Үглөөнэй одон" конкурсдо хабаадахаар тэрэ уригдан байгаа. Энэ нарын 11-дэ Жения эжытээ ба "Хонгёохон аялганууд" гэжэ дамжуулгын редактор Д. Ринчиноватай хамта Москва хото мордоо һэн.

Тус мурьсөөндэ Ж. Батуева буряадай элитэ дуушан, хүгжэмшэн Цэрэн Хоборковой найруулан "Аялгаар найхан дуунууд", арадай - "Түхэрэи шара наран" гэжэ "Арбаадхан сэргэндэ" гэжэ дуунуудыг гүйсэдхэхөөр бэлэн. Нютагайгаа бэлгитэй басаганай, олоной, илангата үхибүүдэй тон дуратай конкурсдо хабаадахаар бэлдхэл хэхэдэнь, Агын багшана-рай колледжын багша Б. Бальжинмаев, искусствын хургуулиин багшанар Д.Б. Жамбалова, Б.Б. Рыгдылова гэгшэд туһалһан байна. Аргали нютагаархи, округой болон Агын аймагай захиргаан мүн лэ мүнэ хангаар хамһалса.

1-дэхи болон 2-дохи ТЭЦ-эй хүдэлмэришэдэ салингыень түлэхэ, мүн акционернэ "Бурятэнерго" бүлгэмдэ Улаан-Үдэ хотын мэрийн үриенэ бусааха талаар хүтэрхэн байдал тогтонхой.

МУНГЭНЭЙ ЕРЭТЭР...

Иймэ байдалһаа гарахын тула Буряад Республикын Правительство Россин Федерацийн нөөсөлгын банкын Буряадай филиалыг 2 миллиард түхэриг хэмжээтэй урьһаламжа акционернэ "Бурятэнерго" бүлгэмдэ үгэхэ гэжэ уялгалба.

"Буряад Республикын 1996 оной республикын бюджет тухай" хуулигай зохилдуулан, эдэ урьһаламжануудай гаргашыг Улаан-Үдэ хотодо эльгээгдэхэ мунгэн хангай туһаламжаһаа (трансфертһээ) бусааха юм.

СПОРТТОЙ ХОЛБООТОЙ

Байгаалийн үгэһэн бэлигтэй, хэжэ ябаһан хэрэгтээ үнэн зүрхэнһөө дуратай хүнүүд манай Баргажан, Хурамхаанда олон юм. Тэдэнэй тоодо спорттой ханилажа, олон мурьсөөнүүдтэ хабаадахадаа, эрхим амжалтануудыг туйлаһан зоншье үсөөн бэшэ.

Рабжа Хабтагаевич Аймпиллов Барханай дунда хургуулида олон жэл хүдэлжэ, хэдэн үе залуушуулыг спортдо дуратайгаар хүмүүжүүлһэн юм. Тэрэнэй хажуугаар Рабжа Хабтагаевич модоор дарха хэдэг. Тэрэ нютаг нугадаа хүндэтэй хүн.

Р.Х. Аймпиллов 1962 ондо гиир үргэлгөөр Буряад ороной чемпион болоһон намтартай. Кызыл хотодо үнгэргэгдэһэн мурьсөөндэ тэрэнэй ударидаһан команда түрүүшын һуурида гаража, хүдөөгэй спортивна эмхи зургаануудай Бүхэроссин холбооной дипломоор шагнагдан юм. Рабжа Хабтагаевич олон жэлдэ хургуулида физкультурын багшаар хүдэлһэн. Спортдо дуратай Р.Аймпиллов тэрэнэй элдэб зүйлүүдээр хонирхогод, өөрөө олон янзануудтань амжалта туйладаг хүн. Хүнгэн ба хүндэ атлетикэ, гиир үргэлгэ, һүр харбалга, столдой теннис, мэргэн буудалга, городки гэхэ мэтээр олон тоого мурьсөөнүүдтэ яһала урагшатайгаар хабаадаһан байха.

Ямаршье ажалда хүдэлхэдөө, Рабжа Хабтагаевич хүндэтэй, нэрэ солотой ябадаг.

Байд гээд лэ, "Хурамхаанай галнууд", "Бархан уула" газетнүүдтэ Р.Х. Аймпиллов арай аман үгын дээжэлһээ бэшэжэ абаһан элдэб таабари, оньһон хошоо үгэнүүд толилогдожо байдаг юм.

Рабжа-ахай Янжима Аюшеевна нүхэртээ 5 үхибүүдэйнгээ гарынь ганзагада, хүлынь дүрөөдэ хүргөөд, мүнөө 4 аша зээнэрээ харалсан, жаргалтай ажаһууна гэхэдэ, ехэ алдуу болохогүй.

Хүл хүнгэн, омог дорюун багша, ниитын ажалда эдэбхитэйгээр хабаадагша Рабжа Хабтагаевич Аймпилловта һайн һайхание хүсэе.

Б. ДОНДУПОВ.
Хурамхаанай аймаг.

КРИШНАИДУУД ДУРАДХАНА

"Харе Кришна. Амидаралай эдеэн" гэхэн уласхоорондын нигүүлэхсэ сэдхэлтэнэй бүлгэм ноябрийн 22-һоо 24 болотор бүхэдэлхэйн фестиваль үнгэргэнэ. Уласхоорондын тус бүлгэм эмхидхэгшэ А.Ч. Бхактивенданта Свами Шрилын түрһөөр 100 жэлэй ойдо зорюулагдан фестиваль тулижа, зобожо байһан арад зондоо арга шадалаараа эдэ үдэрнүүдтэ вегетарианска эдэс хоолоор туһалалсаха зорилготой.

Гурбан үдэрэй туршада "Амидаралай эдеэн" гэхэн обществын түлөөлэгшэд үхибүүдэй гэр байрануудаар ябажа, мунгэнэй туһаламжа үзүүлхэ байна.

Ноябрийн 22-то Уран һайханай эдиршүүлэй Байшан соо нигүүлэхсэ сэдхэлэй үдын хоол эгээл тулюур, үлэн хоһон хүүгэдтэ, хүгшэн хүнүүдтэ дурадхагдаха. Гадна концерт-наада кришнаидууд харуулаха юм.

Вегетарианска эдеэнэй онсо шанар тухай, бэе махабадыг хайжаруула талынь гэршэлһэн элидхэлнүүд үндэһэтэнэй номой сангай зал соо ноябрийн 23-да уншагдаха юм.

Е. ЦЫБЕНОВА.



МВД-һээ
мэдээсэне

БУУТАЙ ЗОН ОЛОШОРНО

Гэмтэ ябадал гаргаха ушарнуудай тоо зарим үдэрын олон, заримдаа бүри үсөөншээ байдаг. Энээнине МВД-гэй тусхай албанда үдэр бүри бүрихэгдэжэ байдаг мэдээсэлнүүд гэршэлнэ. Тээд бүхыдөө долооншье хоногой дүн абаад хараа, хахадшье жэлэй-тэдэнэй тоо хараа байтар үсөөрнэгүй.

Саг сагаараа гэдэгтэл хулгай хэлгэ, илангата гэр байра тонолго, дээрмэдэлгэ, малгай булааха ушарнууд мүнөө олон. Тийхэдэ лүүлэй үедэ наркотическа бодосуудыг хэрэглэхэ, мүн тэдэнийг бэлдэххэ, хуули бусаар худалдаха ушарнууд олоор дайралдадаг болоһонхой. Гай боложо, үргэн Буряад тала дайдаарнай эдэ бодосуудыг үйлдэбэрлэхэдэ хэрэгтэй үлгэнэг (конопля) ехээр ургадаг байна. Хэды гэгшын тэмсэл энэ ургамалтай хэгдэб. Нанана ёһотойт, тэрэниие сабан унагаадаг, галдадаг, трактораар малтан хаядаг гэхэлһээ эхилээд, элдэб хэмжээнүүд абадаг бэлэй. Тээд тааруу газартаа түргэн бушуу ургадаг ургамалтай тэмсэхэнь бэлэн хэрэг бэшэ байшоо. Илангата мүнөө үедэ энэ хэмжээ ябуулагда һомолхо мунгэнэй үгы дээрэлһээ юунэй боложо байһые тухайлна ёһотойт. Гэхэтэй хамта, хүбэриг хилээмээс олохо, хоолойгоо тэжээхын түлөө хүдөө нютагуудта ажаһуушад бүри тэрэнээ гамнан ургуулахаа үшөө, огород дээрээ гү, үгышье һаа, ондоо тээ намуу сэгсэ (мак) тариадаг болонхой. Милицийн үдэр бүрийн мэдээсэлнүүдтэ заабол наркотическа бодосуудтай холбоотой 2-һоо 7 гү, али бүришье олон ушарнууд дайралдадаг байха юм.

Тийхэдэ буу шуу барижа, гэмтэ ябадал гаргаха ушарнууд мүн лэ олошорно. Ганса энэ жэлэй түрүүшын хахадта буу шуу бариһан, хэрэглэһэн 236 гэмтэ ябадал гаргагдаа. Сэрэгтэй частнуудһаа буу болон тэһэрэлгын хэрэгсэлнүүд ехээр хулгайлагдан худалдагдана гэжэ баһал мэдээтэй.

Тусхай үнэмшэлгэтэй, гэртээ буу бариада зоной тоо жэл бүри нэмэнэ. Эндэ илангата олзын хэрэг эрхилэгшэд өөһэдэгтөө хамгаалха зорилготой буутай болоно. Тийхэдэ тэдэнэр гол түлэб винтовко, карабиниудыг, "Тигр", "Барс" түхэлэй буунуудыг нэлэдэг заншалтай.

ХОРОТО БОДОСУУД КИЛОГРАММААР ОЛДОНО

Үлтэнэгэй (конопля) ургадаг газарнуудаар үдэр һүнигү "ангуушад" олоор эрьелдэдэг. Наркотическа бодос үлтэнэгтөө буйдуулан хэхэ зорилготой тэрэниие сутлууддаг "ангуушад" нэгэ талаһаань, тэдэниие бариха гэхэн "ангуушад" нүгөө талаһаань. Энэ "ангууриин" зарим үрэ дүн гэхэдэ - һаяхана Улаан-Үдэдэ "Москвич" түхэлэй автомашины милицийн хүдэлмэрилэгшэдэй байлаад нэгжэхэдэ, аяар 5 гаран килограмм үлтэнэг олодо. Энэнь мүнөөнэй сэнгээр 100-гаад миллион түхэриг болохо. "Бурятэнерго" гэжэ акционернэ бүлгэмдэ хүдэлдэг эзэн экэнэр аргаа яадахада, энээнине худалдахаа суглуулаа, - гэжэ тайлбарлаа.

Мүн тийхэдэ Зэдын аймагай Дээдэ-Үшөөтэ нютагта Улаан-Үдэһөө хүнгэн машинаар ерһэн И.Б. хоёр баһал "баян" олзотой бусаха гэжэ ябатаргаа, балшыса баригдаа. Нэгэнэйн сүүмхэ соо хоёр хахад, нүгөөдын мүнһэн соо нэгэ килограмм үлтэнэгтэй тоһон (пыльца) олодо.

В. ШАГДУРОВ.

ХУЛГАЙН ХАРАНХЫ ХАРГЫГААР

Хүдөөгэй ажахынуудай тоогууд дээрэ обоо хүбөө ороһон обоологдожо, алыга "зохолһон" заримашуулай ухаан бодолыг һамаарганал хаш. Һула байһые хармаанлажа һурашаһан хүйхэрнүүд һүнийн харанхыгаар марһан, хара хэрэгүүдэ һүйдхөө. Һаяхана Зэдын аймагай Октябрийн 60 жэлэй ойн нэрэмжтэ колхозой тоог дээрэлһэ хоёр мэшээг ороһо хулуунан, Боргой нютагта ажаһуудаг Б. гэгшэ баригдаа. Хэмһээ ехэ хэтэрэнгүй, хоёр мэшээг һуладхабашье, хэнээлтын удха - хулгай гэжэ нэрлэгдэхэл даа.

ҮБНЭ ГАЛДАХАНЬ ЯМАР УШАРТАЙБ?

Бүхэли зундаа халуун наран, һалхи, бороон гэлтэггүй арай шамай гэжэ малдаа бэлдхэхэн үбһыешин хэн нэгэнэй хулгайлжархибал гү, али (тыфу-тыфу) зорюута галдажархибал - ямар байхаб? Тээдшье хэдшье зүүн мур дээрүүдэ нёло, харамтай иймэ үзэгдэлнүүд дайралдахал юм байна.

Һаяхана Захаамнай аймагай Сагаан-Морин нютагайхидэй бэлдхэхэн 150 центнер үбһэн хара утаа бушхуулан, һүнийн боро хараанаар дүршэбэ. Мүнөөнэй байдалаар энэ үбһэн аяар 5 миллион шахуу түхэригтэ сэгнэгдэнэ ха юм. Энэ ехэ мунгэнэй гарзада оруулаһан гэмтэниие элирүүлхын тула мурдэлгэ дары хэгдэжэ, зэмэтэй хүн олоһон байна. Энэл нютагай Ц.Х. гэжэ эрхэтэн һаяын үедэ өөрингөө "ябадалыг" элидхэн тайлбарлаха юм.

МУУ НАНААТАНАЙ "ААША"

- Буряадай гүрэнэй филармонийн танхим соо тэһэрдэг хэрэгсэл табятай, - гэжэ танигдаагүй эрэ хүн телефоноор һаяхана хонходожо, эндэ сугларһан олон зоние сошоогоод абаа. Эгээл энэ үедэ соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ А.Г. Балдаевагай 60 жэлэй ойн баярта зорюулагдан хэмжээ ябууланууд, онсолбо, концерт үнгэртэ байһан байха юм. Концерт түгэсхэ тээжэ боложо байбашье, хүнүүд булта газаашаа гаргагдажа, милици болон ОМОН бэдэрэлгын ажал ябуулаа. Тээд юуншье олодогүй.

Ямар нэгэн муу наанаатанай "ааша" гэжэ зүгшайлаха. Тээд өөдөн хаяһан шулуун өөр дээрэнь... гэжэ хэлсэдэг лэ ха юм.

Б. ГЫНДЫНЦЫРЕНОВ.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Редактор А.Л. АНДРХАЕВ.

РЕДАКЦИОННО-КОЛЛЕКТИВ: С.Д. РИНЧИНОВ (редакторай орлогшо), Б.М.Ж. БАЛДАНОВ (харюусалгата секретари), Р.Б. ГАРМАЕВ (Буряад Республикын Президентин ба Правительствын аппарат), Д.Д. СУИДАРОВ (Буряад Республикын Арадай Хурал), таһагуудыг даагинд: Г.Х. ДАШЕЕВА, Ц.Ц. ДОНДОГОЙ, С.Д. ОЧИРОВ, Т.В. САМБЯЛОВА, В.Н. ШИПТАЕВ (хэлбэлэй директор).

Манай адрес:

670000, Улаан-Үдэ,
Каландаршвилини
үйлсэ, 23, "Буряад үнэн"
газетын редакци.

Газетэ хэлбэлэй 2
хуудалан хэмжээтэй.
Индекс 50901
Хэлгэ 4317.
Хэлбэлдэ
тушаатдан сат 17.00.

"Республиканская типография" гэхэн
АО-до газетэ хэлбэлдэ.
Директорайн телефон: 2-40-45.
Б-0079-дэхи номертойгоор
бүридхэлдэ абтанхай.
Заказ № 7895.

Редакцийн телефонууд: редакторай - 2-50-96, приёмнын - 2-54-54, редакторай орлогшын - 2-68-08, харюусалгата секретариин - 2-50-52, секретариатай - 2-62-62, таһагууд: үндэһэтэй болон политическэ асуудалнуудаар - 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, экономикын - 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, соёлой болон түүхын - 2-60-21 (даагшань), 2-57-63, залуушуулай, оюутанай ажабайдалай болон олонингын хүдэлмэрийн - 2-54-93 (даагшань), 2-34-05, мэдээсэлэй болон сонсохой - 2-66-76, 2-67-81; корректорнүүдэй - 2-33-61, компьютерна түбэй - 2-66-76.

"Бурятия" хэлбэлэй телефонууд: директор - 2-49-94, бухгалтерн - 2-23-67, вахта - 2-35-95.